

Vladimir Putin: illusionens Mästare

Rysk strategisk överraskning genom vilseledning¹

av Daniel Johansson

Résumé

Strategic deception, how can it be achieved, by which ways and by what means? Those are the questions elaborated on by the author of this article as he analyses the Russian annexation of Crimea in 2014. The author uses Soviet-era and Russian military theories in combination with western military theorists like Barton Whaley and Robert M Clark & William L. Mitchell as a primer for military deception during this in-depth analysis. The author shows evidence of *distraction*, *active measures* and *disinformation* being Russia's preferred ways to deceive its opponent. On the one hand the analysis shows very few new ways of Russian art of war. On the other hand it shows a rather impressive Russian capability to adjust to the new characteristics of war in the 21th Century. The author also presents the Russian president, Vladimir Putin, as being the "great illusionist" stating the president in person provided credibility for the strategic deception. The article stresses the necessity of studying, monitoring and analysing Russian art of war, both from a historical as well as a contemporary perspective. Soviet-era and Russian military doctrines dated from before the fall of the Berlin Wall are by no means obsolete.

STRATEGISK ÖVERRASKNING, hur uppnås den och med vilka medel? Det är de övergripande frågorna som författaren avhandlar när Rysslands agerande i samband med annekteringen av Krim 2014 studeras. Det ryska agerandet analyseras här utifrån såväl sovjetiska och ryska teorier kring vilseledning som de anglosaxiska Barton Whaleys *Stratagem: Deception and Surprise in War* samt Robert M. Clark och William L. Mitchells *Deception: Counterdeception and Counterintelligence*. Det framträder en bild av hur det i huvudsak var *distraction*, *dolda aktiva åtgärder* samt *desinformation* som bidrog till den ryska strategiska överraskningen. Artikeln belyser hur Ryssland förmått anpassa tidigare etablerade sovjetiska/ryska teorier kring vilseledning till dagens konfliktmiljöer och visar på att såväl äldre sovjetiska som ryska militärteorier avseende vilseledning i allra högsta grad fortsatt är aktuella.

All krigföring baseras på vilseledning
Sun Zi, ca 500 f Kr
(kinesisk general, militärstrateg)

Vilseledning och dess betydelse för krigföringen

Artikeln tar sin utgångspunkt i *strategisk överraskning*, dess effekter samt kopplingen mellan metoder för krigföring och uppnådd strategisk överraskning. Artikeln fokuserar på *vilseledning* inom ramen för krigföring och hur vilseledning kan nyttjas för att uppnå strategisk överraskning. Sun Zi beskriver överraskning som en konst och något som skapar fördel i förhållande till sin motståndare då han skriver att "... den som behärskar överraskandets konst får därför möjligheter obegränsade som himmel och jord och ousinliga som floder".² Därmed anas det hur överraskning funnits med som en del av kriget och krigslistan sedan lång tid tillbaka i historien. Jeremy Black beskriver hur rädslan för överraskning är och har varit tätt sammanbunden med oron för det okända. Detta menar Black kom att avspeglade sig under perioden för USA:s och Sovjetunionens kapprustning då oron för det strategiska överraskningsanfallet medels kärnvapen var som störst.³

Efter Sovjetunionens kollaps och Berlinmurens fall försvann mer eller mindre det väldefinierade hotet för västvärlden och USA, varvid överraskningsanfall och beredskapen för att möta ett sådant till stor del gick

förlorade. Kombinationen av detta har lyfts fram bl a av John Lewis Gaddis som en av orsakerna till att USA lät sig överraskas av al-Qaida vid attacken på World Trade Center den 11 september 2001.⁴

Efter Rysslands annektering av Krim i februari 2014 har överraskningsangrepp, snabba förlopp och vilseledning åter kommit att uppmärksammas. Efter några få veckor våren 2014 kom Ukraina att förlora kontrollen över Krimhalvön, vilken därefter på ett tvivelaktigt sätt kom att anslutas till den ryska federationen. Möjligen kan numera *hybridkrigföring*, d v s en kombination av traditionella militära, irreguljära och civila maktmedel och dess mer allomfattande angreppssätt att föra krig uppfattas ha övertagit rollen som framgångsreceptet för överraskning. Ett antal tvetydigheter kring hybridkrigföring och dess förande går dock att identifiera. Bland dessa problem finner vi bl a vilka strategier det samtida Ryssland har för att uppnå strategisk överraskning samt hur rysk operationskonst används för att strategisk överraskning ska uppnås.

Några forskare anser att hybridkrigföring i grunden inte är något nytt. Williamson Murray och Peter R Mansoor har studerat hybridkrigföring ur ett historiskt perspektiv, från germanska konflikter med romarna f Kr till Vietnamkriget. Genom nio olika fallstudier påvisar de att hybridkrigföring som koncept återfinns i flertalet konflikter och är därmed varken ovanligt eller kan anses utgöra ett nytt fenomen.⁵

Även Mark Galeotti menar i en av sina böcker att Ryssland inte på något sätt uppvisade några nya förmågor i samband med Krim/Ukraina konflikten 2014.⁶ Frank Hoffman menar däremot att utmaningen snarare ligger i framtida konflikttyper och att det är dess komplexa karaktär som är svårigheten.⁷

Utgående från att Frank Hoffman och Mark Galeotti har rätt i sina respektive analyser av rysk krigföring identifieras en spänning mellan begreppen överraskning och hybridkrigföring. De båda forskarna lyfter fram tesen att det ryska agerandet i samband med annekteringen av Krim 2014 till stor del genomförts med sedan tidigare identifierade metoder. Utmaningen som då uppstår är varför Ryssland lyckades uppnå strategisk överraskning gentemot Ukraina med vad som kan anses som i förhand kända maktmedel och tillvägagångssätt.

Mot bakgrund av tidigare fördiskussion identifieras härvid ett antal frågor och en problembild kring det ryska agerandet i samband med annekteringen av Krim 2014. Vid en första anblick ter det sig som att Ryssland, oaktat val av medel och metod, lyckades uppnå strategisk överraskning gentemot Ukraina med i huvudsak sedan tidigare kända medel och metoder. Frågan som därmed uppstår är hur detta var möjligt. Möjligen finns här beståndsdelar inom ramen för den ryska krigskonsten som kan förklara hur Ryssland kunde genomföra ett strategiskt överraskningsanfall på Ukraina och med det nå strategisk överraskning.

Centrala begrepp

I studien förkommer ett antal centrala begrepp som för en ovan läsare kan te sig främmande. Dessa begrepp kan förekomma med olika tolkningar och med olika innebörd. I denna artikel har författaren valt att använda nedanstående centrala begrepp, vilka redovisas med författarens egen tolkning av begreppen. De beskrivna begreppen är förenklingar och utvecklingar av vissa begreppsdefinitioner. Källan till en grundläggande definition av begreppen redovisas i anslutning till respektive begrepp.

Krigföring - ska i denna artikel ses som de aktiviteter som genomförs i samband med att två olika parter hamnat i konflikt med varandra. Dessa aktiviteter innefattar vanligtvis våld och nyttjande av våldsmakt men kan även innefatta andra maktmedel såsom exempelvis information (informationskrigföring). Krigföring genomförs i huvudsak med militära maktmedel utgående från aktörens väpnade styrkor i syfte att uppnå politiska målsättningar.⁸

Hybridkrigföring – avser i denna artikel en vidareutveckling av begreppet krigföring där flera olika maktmedel, såväl hårda som mjuka, koordineras i tid och rum syftandes till att uppnå avsedd effekt. Dessa maktmedel innefattar såväl diplomati, information, militära, ekonomiska, finansiella, information, underrättelse som juridiska dito. Hybridkrigföring innefattar därmed en större del av en aktörs samlade resurser, där dessa sedan koordineras för att uppnå avsett ändamål.⁹

Vilseledning – åsyftar i föreliggande artikel en av flera olika *aktiviteter* som genomförs i samband med att krigföring eller hybridkrigföring bedrivs. Vilseledning är därmed att ses som en aktiv handling som utförs för att förleda en motståndare.¹⁰

Överraskning – ska i studien ses som den effekt som uppnås hos en motståndare som utsätts för olika handlingar. Med effekten överraskning avses ett tillstånd där den utsatte förmås att fatta för egen del ogynnsamma beslut på felaktiga grunder.¹¹

Strategisk överraskning – här avses överraskning som påverkar den *exekutiva ledningen* för en organisation, varvid specifikt avses Ukrainas politiska ledning. Strategisk överraskning utgör vidare den plötsliga insikten hos en organisation att denne har agerat utifrån en felaktig lägesuppfattning och därmed inte lyckats med att tillvarata dess intressen.¹²

Rysk militär vilseledning ur ett forskningsperspektiv

Det finns flera studier kring Rysslands agerande i samband med annekteringen av Krim och Ukraina 2014.¹³ Den ryska federationens dåvarande utrikesminister Yevgeny Primakov, påbörjade 1996 en utveckling av den något föråldrade ryska utrikes- och säkerhetsstrategin. Bland annat betonades nationens säkerhetsintressen och dess förhållande till sina grannstater på ett mer tydligt sätt. Nicole Ng tycker sig nu i en efteranalys se likheter mellan det ryska agerandet 2014 och hur de ryska säkerhetsintressena formulerades just av Primakov redan 1996.¹⁴

Det är vidare utmanande att bringa klarhet i vilka beslut som såväl den ukrainska som övriga västländers respektive politiska ledning de facto tog. Lawrence Freedman menar att det inte går att underskatta den rudimentära krishantering som Ukraina uppvisade och menar vidare att den begränsade förmågan tvärtom erbjöd Ryssland ett tillfälle.¹⁵ Efter hand som konflikten utvecklas i Ukraina tycker sig Freedman se hur det ryska agerandet blir mer uppenbart. Freedman påtalar att Ukraina i det läge som då uppstått bör ha haft en klar bild över situationen och vad som skedde. Därmed menar Freedman att det ter sig än mer motsägelsefullt på det sätt som Ukraina låter sig överraskas.¹⁶

Tidigare forskning avseende hybridkrigföring har mötts av kritik där bl a Sandor Fabian ifrågasätter den västerländska analysen av rysk hybridkrigföring och menar att denna snarare skapat ökad förvirring kring Rysslands agerande.¹⁷ Fabian betonar vikten av informationskampanjer men menar samtidigt att dessa inte står för sig själva utan utgör stöd till de ryska konventionella militära förmågorna.¹⁸

Mark Galeotti säger sig finna likheter i dagens ryska agerande med de erfarenheter som finns tillgängliga efter ryska operationer i såväl Afghanistan 1978 till 1988 som Georgien 2008.¹⁹

Timothy Thomas beskriver Rysslands agerande som unikt och använder begreppet reflexiv kontroll (eng Reflexive Control, RC) när denne beskriver det sovjetiska och numera ryska agerandet de senaste årtiondena. Thomas citerar ryska företrädare där reflexiv kontroll beskrivs simulera en alternativ verklighet.²⁰ Det primära med reflexiv kontroll menar Thomas är att identifiera och exploatera en motståndares perceptionsförmåga under en pågående konflikt, varvid en motståndare ska influeras till att fatta vissa beslut.²¹ Metoder för att uppnå detta innefattar enligt Thomas bl a distraktion samt vilseledning och framställs som den intellektuelles metod för informationskrigföring.²²

Även Finnish Institute of International Affairs (FIIA) använder sig av begreppet reflexiv kontroll när man i sin studie av rysk vilseledning beskriver Rysslands och förutvarande Sovjetunionens agerande. FIIA menar att det ryska agerandet utgår från tre teorier; befolkningen som en inneboende kraft, reflexiv kontroll och aktiva åtgärder. Genom att med aktiva åtgärder påverka populationen och därigenom styra kraften mot ett förutbestämt mål menar FIIA i sin studie att en rysk motståndare kan utmanövreras. I sin studie återkommer FIIA till vilseledning och distraktion och hur det är den strategiska vilseledningen som är nyckeln till framgång. Avslutningsvis menar FIIA att det finns stora likheter mellan dåtidens Sovjetunionen och dagens Ryssland när tidigare och nuvarande agerande avseende vilseledning studeras.²³

När det gäller vilseledning är många av studierna inriktade på just hybridkrigföring och hur maktmedel appliceras i ett skede där krig inte råder. Cormac och Aldrich har identifierat en pågående diskussion kring begreppen gråzon, icke-linjär krigföring och hybridkrigföring. I studien *Grey is the new black: covert and implausible deniability*, utvecklar de uppfattningen avseende dolda operationer och förnekelsebarhet i dagens konfliktmiljöer. De menar att nationer alltid försökt involvera sig i andra stater intressen samt att detta då gjorts i såväl dold som förnekelsebar utsträckning.²⁴ I studien beskrivs såväl amerikanska, brittiska som ryska underrättelsetjänster och ett agerande som vid flera tillfällen varit känt av den lokala befolkningen men förnekats från officiellt håll.²⁵ Termen möjlig förnekelse (eng plausible

deniability) används i studien för att förklara en icke-bekräftad intervention, varvid en stat officiellt förnekar allt samröre.²⁶ Cormack och Aldrich avslutar sitt resonemang med att betona att vi framledes troligtvis kommer att få se mer av denna typ av agerande från inte bara Ryssland och Kina utan även USA.²⁷

J Bower Bell utgår från Barton Whales tankar från 60-talet när Bell hämtar inspiration inte bara till sina teoretiska tankar utan även till titeln på sin artikel "Toward a Theory of Deception". Likt Whaley har Bell sökt inspiration hos illusionister när han utgått från antagandet att det är människans perceptionsförmåga som skapar vilseledning genom fysisk och psykisk påverkan.²⁸ Bell utvecklar i sin artikel sin tes kring att vilseledning ständigt stimulerar det psykiska och fysiska tillståndet hos en individ och att det genom påverkan går att skapa en parallell sanning.²⁹ Bell presenterar här tio steg i en teoretisk modell. Genom en repetitiv process där de tio stegen upprepas strävar Bell efter en metod för att vilseleda en motståndare.³⁰ En lyckad vilseledning menar Bell kan tjäna som en *force multiplier* och genom detta generera ett övertag i förhållande till en fiende.³¹

Vidare finner vi också angränsande studier kring hur överraskning kan undvikas och hur vilseledning identifieras. Genom att ha analyserat historiska händelser där överraskningsanfall förekommit har flera forskare försökt öka förståelsen kring överraskning. Richard K Betts har i sin bok *Surprise Attack* försökt analysera effekten av överraskning och överraskningsanfall genom att beskriva bl a Israels anfall på Egypten på Sinaihalvön 1956³² samt den sovjetiska invasionen av Tjeckoslovakien 1968.³³ Betts anser att det är svårt att undvika överraskning och menar att vilseledning är att betraktas som en väsentlig del i krigföringen. Därmed kommer vilseledning ständigt att närvara i en konflikt.³⁴ Betts menar att det inte är överraskningen som sådan som är den största utmaningen utan oförmågan att hantera överraskningen och neutralisera dess effekter.

En tidig förvarning, i betydelsen underrättelser, menar Betts skulle ge en fingervisning om vad som komma ska och därigenom motverkas överraskningen. Detta förutsätter dock en motåtgärd, eftersom en oförmåga att agera på underrättelsen gör att den utsatte fortsatt lider av överraskningens effekter.³⁵ Effekten av en överraskning menar Betts är det som omöjliggör nyttjandet av sedan tidigare förberedda motåtgärder i form av exempelvis försvarsplaner.³⁶ Betts menar att det aldrig helt går att undvika ett överraskningsanfall. Dock betonar han att en trovärdig avskräckning kan verka avhållande på en antagonist men menar att det är en balansgång mellan avskräckning och provokation.³⁷ Betts avslutar sin bok med att beskriva möjliga försvarsstrategier för att undvika överraskning, varvid han belyser vikten av underrättelsetjänst³⁸ samt utökad numerär och eldkraft inom de konventionella styrkorna.³⁹ Överraskningar kommer att ske och vi gör bäst i att acceptera att allt kan inträffa.⁴⁰

John Lewis Gaddis har i sin studie undersökt USA:s erfarenheter kring överraskningar och dess förmåga att förebygga och motstå dem. Här utgår Gaddis från erfarenheterna kring 11 september-attacken och terrororganisationen al-Qaidas strategiska överraskningsanfall.⁴¹ Gaddis slutsats är att USA:s moderna historia i stor utsträckning bidrog till misslyckandet att försöka förutse vad som var på väg att ske. När det kalla kriget de facto hade vunnits av USA och dess Nato-allierade, infann sig enligt Gaddis en tro inom den amerikanska statsapparaten att några hot inte längre förelåg. Det menar Gaddis ledde till att USA lät sig överraskas i samband med 11 september-attacken av ett, fram till dess, för USA osynligt hot.⁴²

Michael I Handel lyfter i en av sina studier fram problematiken kring underrättelsetjänsten och dess kommunikation med beslutsfattare på olika nivåer. Handel menar att varningssignaler och indikatorer på en förestående kris sällan når rätt beslutsfattare i rätt tid. Detta menar Handel beror på bristande koordinering samt politiska dimensioner där beslutsfattare tvekar att fatta beslut. Handel låter förstå att den politiska risken ofta ses som för stor och därmed avstår man från avgörande beslut.⁴³

Sammantaget uppvisar delar av tidigare forskning en tendens till efterhandskonstruktion när flera forskare samstämmigt hävdar att det ryska agerandet 2014 vilar på väl kända betingelser. Återkommande för studier av ryskt militärt agerande är fokuseringen på nyttjandet av icke-militära maktmedel och vikten av vilseledning. Såväl Fabian som Thomas trycker på vikten av att kunna påverka sin motståndares uppfattningsförmåga, såsom i begreppet vilseledning. Oaktat hur det ryska agerandet 2014 tolkas i förhållande till nya eller gamla metoder så kvarstår bilden av att studier avseende rysk krigföring utgående från sovjetiska/ryska teorier för krigskonst i korrelation till vilseledning till del saknas. Därmed kvarstod frågorna fortsatt kring hur strategisk överraskning de facto kunde uppnås med redan kända betingelser. I denna artikel presenteras således de fakta och slutsatser som dragits i samband med studien av rysk strategisk vilseledning.

Krigsvetenskapliga teorier avseende militär vilseledning

Vilseledning som krigföringsprincip

Vilseledning som begrepp och krigföringsmetod går att återfinna i flera militärteoretiska verk. I boken *Krigskonst* resonerar Sun Zi kring hur vilseledning är en förutsättning för att uppnå överraskning och därigenom med en indirekt metod bryta motståndarens vilja till att strida.⁴⁴ Olyckligtvis beskriver inte Sun Zi i sin bok *hur* detta ska uppnås. Carl von Clausewitz däremot är skeptisk till Sun Zis påståenden och upplever att vilseledning och överraskning ges för stort utrymme när det gäller krigets förande och talar i stället om diversion där en motståndare ska avledas från huvudanfallsriktningen.⁴⁵

En som studerat dessa meningsskiljaktigheter närmare är Michael I Handel. I sin bok *Masters of War: classical strategic thought*, beskriver Handel hur Clausewitz uppfattning kring hur vilseledning får ses som slöseri med tid och resurser är allenarådande under slutet av 1800-talet. Handel hävdar att vikten av vilseledning och överraskning nedgick i en period då massarméerna med bristande rörlighet fortsatt dominerade slagfältet. Först i efterspelet av första världskriget, menar Handel, uppstod behovet av nytänkande och i samband med andra världskriget låter Handel förstå att Handel tycker sig se en förändring och att Sun Zis teorier om hur all krigföring baseras på vilseledning kommit att etableras som en generell krigföringsteori.⁴⁶

För att anses som en generell krigföringsteori finns mycket lite skrivet om militär vilseledning i svenska militära doktriner. I Försvarens operativa doktrin beskrivs hur svenska operationer ska ske vid oväntade tillfällen för att uppnå tvekan hos motståndaren.⁴⁷ I Försvarens militärstrategiska doktrin beskrivs överraskning utifrån ett hotbildsperspektiv. Försvarens betonas att överraskning förblir en viktig komponent i hotbilden, både vad gäller strategisk som operativ överraskning.⁴⁸ För att finna generella teorier kring militär vilseledning är vi därmed nödgade att studera andra källor än svenska.

Barton Whaleys teori avseende vilseledning

Barton Whaley är ett ständigt återkommande namn när det gäller studier kring vilseledning och överraskning. En av Whaleys mer omtalade böcker är *Stratagem, deception and surprise in war*. Whaley försöker i sin bok utarbeta en plan för hur överraskning kan uppnås. Genom ett taktiskt ramverk strävar Whaley efter att finna en teoretisk modell kring militär överraskning. Whaley, som var fascinerad av magi och illusionister, diskuterar i sin bok kring dilemmat med att uppnå vilseledning då detta i mångt och mycket utgår från hur någon uppfattar situationen.

Whaley konstaterar, efter att ha operationaliserat överraskning och analyserat 24 olika krigsvetenskapsteoretiker och deras respektive verk, att överraskning är att ses som en av krigföringens grundprinciper.⁴⁹ Genom över 100 olika fallstudier presenterar Whaley ett antal möjliga teser kring uppkomsten av överraskning och dess koppling till vilseledning. Dessa teser har Whaley senare kommit att utveckla till en generell teori kring vilseledning, *Toward a general theory of deception*.⁵⁰

Whaley utgår från magin och hur magiker utnyttjar individens psykologi för att skapa illusioner. Vilseledning menar Whaley, oaktat inom vilket område det sker, utgår från psykologin och handlar inte om teknik. Whaley pekar på att vilseledning utgår från mottagarens missuppfattning (eng *misperception*) kring vad som egentligen sker. Whaley anser att vilseledningen snarare sker hos oss själva som mottagare, det är i betraktarens ögon som den aktuella vilseledningen uppstår. Whaley följer upp sitt resonemang genom att återknyta till den brittiske neuropsykologen R L Gregorys teorier kring perception och förmåga till att uppfatta vad som de facto sker.⁵¹

Whaley redovisar Gregorys process för att uppfatta något i fem steg. I steg ett sänder omgivningen ständigt information kring vad som försiggår. I steg två fångar våra sensorer upp delar av de signaler som ständigt strålar. Därefter, i det tredje steget, sänds viss data vidare som signaler till vår hjärna. Som ett fjärde steg filtrerar hjärnan bort delar av den data som överförs medan viss data lagras i hjärnan som minnen och erfarenheter. I det femte och avslutande steget utvecklar hjärnan hypoteser kring vad som äger rum genom att sammanföra erhållen information med tidigare lagrade minnen och erfarenheter.⁵²

Whaley fortsätter sedan sitt resonemang utgåendes från Gregorys teorier kring psykologi och anser att felaktiga tolkningar och missuppfattningar uppstår när perceptionsförmågan nedgår eller då vår förmåga att återkalla minnen och tidigare erfarenheter felar. Utgående från Gregorys teorier menar Whaley att

vilseledning är att ses som en störning av den uppfattade verkligheten och att vilseledning operationellt genomförs genom att utmärkande karaktäristik och mönster upplevs förändrade, varvid det falska upplevs starkare än det verkliga.⁵³

Sedan delar Whaley upp vilseledningen i två olika metoder eller tankesätt. Åter tar Whaley stöd i sitt resonemang från magiker och illusionister. Den ena kategorin av agerande benämns döljande (eng *dissimulation*), där avsikten med agerandet är att gömma verkligheten. Den andra kategorin benämns istället simulering (eng *simulation*), där viljan istället är att påvisa en falsk bild. Whaley är dock tydlig med att båda kategorierna av agerande ständigt är närvarande i samband med en vilseledning.⁵⁴

Resonemanget utvecklas senare genom att dela in de båda kategorierna i tre olika undergrupper eller ageranden. Whaley menar att det finns bara tre olika sätt att dölja sanningen på. Genom att maskera (eng *masking*) något görs verkligheten osynlig. Genom att ompaketera (eng *repacking*) något döljs verkligheten via ett agerande som kan liknas vid förklädnad. Slutligen talar Whaley om förblindande (eng *dazzling*) då verkligheten döljs via förvirring.⁵⁵

Avseende simulering framhäver Whaley att detta sker genom att ett fenomen efterliknas (eng *mimicking*) varvid verkligheten presenteras som varandes något annat. Genom fabricerade (eng *inventing*) fenomen eller händelser kan en alternativ verklighet presenteras. Whaley poängterar avslutningsvis att lockbete (eng *decoying*) kan användas för att presentera en falsk bild genom att uppmärksamheten avleds i en annan riktning.⁵⁶

Whaley omsätter sedan sitt resonemang i en matris som också grafiskt ger en överblick av teorin. Som tidigare påtalar Whaley att såväl döljande som simulering alltid är närvarande vid vilseledning vilket illustreras genom att de olika undergrupperna paras ihop med sina respektive motsvarigheter.⁵⁷

Robert M Clarks och William Mitchells fyra principer avseende vilseledning

Clark och Mitchell beskriver i inledningen av sin bok *Deception, Counterdeception and Counterintelligence* hur uppdelningen i olika tematiska discipliner varit missledande. De menar att vilseledning, säkerhetsunderrättelsetjänst och psykologiska operationer delar såväl metoder som principer. Den gemensamma nämnaren menar de är att de alla syftar till att skapa en uppfattning hos mottagaren utifrån vad som bäst gynnar avsändarens intention.⁵⁸

För att definiera vilseledning menar de att vilseledningen är att ses som en process syftande till att påtvinga mottagaren en falsk bild i förhållande till verkligheten och därigenom erhålla ett antal fördelar.⁵⁹ Denna något korta och snäva definition klär Clark och Mitchell senare på när de redogör för vilseledningens beståndsdelar.

En vilseledning måste innefatta en målgrupp, någon eller några som utsätts för den vilseledande aktiviteten. Vidare ska vilseledningen användas med avsikten att skapa övertag i förhållande till motparten. Slutligen menar Clark och Mitchell att vilseledning ska projicera en falsk bild eller fabricerad historia i förhållande till målgruppens uppfattning.⁶⁰

Clark och Mitchell delar in vilseledningen i två olika typer, förvillande (eng *misleading*) och tvetydighetsökande (eng *ambiguity-increasing*). Förvillande vilseledning syftar till att reducera tvetydigheten genom att öka tilltron till den felaktiga bilden, samtidigt som den tvetydighetsökande vilseledningen syftar till att öka osäkerheten hos målgruppen. Vidare låter Clark och Mitchell förstå att den tvetydighetsökande vilseledningen också har för avsikt att dölja kritiska element kring verkligheten för att undvika att vilseledningen genomskådas.⁶¹

Clark och Mitchell operationaliserar sina teorier till att innefatta fyra principer som grundläggande när det gäller vilseledning. De tre första principerna; sanning, förnekelse och bedrägeri menar Clark och Mitchell skapar förutsättning för att reducera målgruppens uppfattningsförmåga. Därmed antas målgruppen skapa en felaktig bild av det aktuella skeendet. Här ter det sig som om Clark och Mitchell låtit sig inspireras av Whaley kring hur mottagarens tidigare erfarenheter påverkar bilden av det aktuella skeendet. Den fjärde principen, distraktion, anser Clark och Mitchell skapar förutsättning för att skapa en attraktiv alternativ sanning och därmed avleda målgruppens uppmärksamhet från verkligheten.⁶²

Sanning utgör enligt Clark och Mitchell en bottenplatta. I förhållande till sanningen bildas uppfattningar och övertygelser om fenomen då den accepteras av en målgrupp. Sanningen kan också exploateras och skapa förutsättning för att i framtiden fabricera trovärdig data gentemot målgruppen. Sanning används ofta i mening att etablera en uppfattning hos målgruppen att inget avvikande är på väg att hända. Som exempel nyttjar sig Clark och Mitchell av egypternas agerande gentemot Israel i samband med förberedelserna inför Yom Kippur 1973. Under nio månader etablerar Egypten bilden av att man ständigt övar sina förband i kanalövergångar och att detta var en del av den egyptiska rutinverksamheten.⁶³

Förnekelse lyfts av Clark och Mitchell fram som en förutsättning för vilseledning. Utan att förneka en målgrupp tillgång till sanningen eller åtminstone delar av sanningen, menar Clark och Mitchell att målgruppen riskerar genomskåda vilseledningen. Förnekelse beskrivs som en blandning mellan vad som är sant respektive oäkta och det talas här i termer av manipulation. Som exempel lyfter Clark och Mitchell fram Saddam Hussein och dennes agerande kring massförstörelsevapen och dess tillgänglighet i Irak.⁶⁴

Utan bedrägeri eller bedrägligt beteende hävdar Clark och Mitchell att vilseledningen riskerar att stanna vid att målgruppen missuppfattat situationen. Inte sällan kräver bedrägeri någon form av fabricerad historia med avsikten att presentera en alternativ sanning för målgruppen. Clark och Mitchell menar att bedrägeri också kan innefatta aktiviteter såsom fabricerade operationer, s k "false flag" operationer.⁶⁵ I stället av att utgöra något annat kan förband dölja sin verkliga avsikt i samband med underrättelseoperationer eller riktade operationer mot en motståndares sårbarheter. Clark och Mitchell framhåller vidare att dagens tekniksamhälle skapat nya möjligheter när det gäller bedrägligt agerande. De menar att Facebook, Twitter och Instagram skapat nya slagfält för falska operationer och att falska profiler och grupper tillåts härja fritt.⁶⁶

För att uppnå distraktion hos en målgrupp krävs enligt Clark och Mitchell en manipulation av målgruppens perception. Genom att styra bort en målgrupp från sanningen mot en fabricerad och falsk uppfattning anser Clark och Mitchell att vilseledning uppnås. Meningen med distraktionen menar dessa är att dra målgruppens uppmärksamhet bort från ett specifikt område eller händelse och istället rikta in målgruppens uppmärksamhet mot ett för ändamålet fördelaktigt intresseområde. Distraktion, låter Clark och Mitchell förstå, inkluderar såväl sanning, som en basplatta för vilseledning, förnekelse för att skydda information kopplad till sanningen samt bedrägeri skapandes den felaktiga uppfattningen hos målgruppen.⁶⁷

För att operationalisera sina tankar har Clark och Mitchell utvecklat en planerings- och ledningsmodell för vilseledning. Den utgår från tre frågor:⁶⁸

- 1) Kommer vilseledningen resultera i önskade beslut och ageranden hos motståndaren?
- 2) Kommer vilseledningen att åstadkomma det önskade utfallet eller ett oväntat och oönskat utfall?
- 3) Kommer vilseledningen att påverka bara den önskade målgruppen?

Dessa frågor anser Clark och Mitchell bör vara ständigt återkommande under en vilseledningsoperations genomförande och återkoppling bör ske över tid.

Steg ett i modellen är en analys av valda handlingsalternativ utifrån den tänkta målgruppen, härigenom menar Clark och Mitchell att den valda metoden för vilseledning prövas i förhållande till det önskade utfallet. Därefter vidtar alternativgenerering varvid de trycker på vikten av att försöka förutse vilka olika åtgärder som den utpekade målgruppen kan tänkas vidta, detta för att undvika oönskade utfall av vilseledningen. För att undvika oönskad påverkan på andra än målgruppen vidtar därefter samordning. Här lyfter Clark och Mitchell fram vikten av att undvika vilseledning hos olika samarbetspartner eller individer inom den egna beslutsfattningen.⁶⁹

I samband med genomförandet framhåller Clark och Mitchell värdet av att övervaka informationskanalerna och hur målgruppen reagerar på vilseledningen. Clark och Mitchell påvisar här vikten av kunskap om motståndaren, en flexibel plan och ett dynamiskt genomförande, genom att avsätta resurser exklusivt för att följa och exploatera hur och med vad en mottagare reagerar på en vilseledning kan genomförandet anpassas. Genom att koordinera åtgärderna avseende rum, tid och styrka i förhållande till önskad avsikt menar Clark och Mitchell att överraskning uppnås. För att kunna koordinera en vilseledning och dess olika aktiviteter drar Clark och Mitchell paralleller till John Boyd och dennes modell för beslutsfattning, den så kallade OODA-loopen (eng *Observe-Orient-Decide-Act*). Genom att skapa osäkerhet hos en målgrupp menar de att handlingsförklaring kan uppnås och den ansatte tvekar att

agera. Samtidigt betonar de båda vikten av detaljer och koordinering i tid i samband med genomförandet av en vilseledningsoperation. Clark och Mitchell menar att det i dagens moderna tekniksamhälle blivit än viktigare då bl a bildunderrättelsekällor, signalspaning samt datasystem nyttjas för att uppnå alternativt genomskåda vilseledning.⁷⁰

Avslutningsvis betonar Clark och Mitchell att en lyckad vilseledningsoperation är beroende av dess förmåga att hantera oväntade reaktioner hos målgruppen. Avgörande för detta är förmågan att med underrättelsekällor följa målgruppens reaktioner, beslut och agerande och att ha handlingsfrihet med resurser för att kunna möta ett eventuellt agerande från en motståndarreaktion. De beskriver detta som ett dynamiskt och följsamt agerande där åtgärder behöver finjusteras för att vilseledningen ska falla väl ut.⁷¹

Sovjetiska och ryska teorier kring militär vilseledning

Sovjetisk, numera rysk, krigföring har till synes alltid varit nära förknippad med dess politiska ledning. Oscar Jonsson citerar i sin bok *The Russian Understanding of War – Blurring the lines between war and peace* bl a Lenin när rysk krigföring beskrivs. Jonsson beskriver hur Lenin, starkt influerad av Clausewitz, skildrar krig och krigföring blott som en förlängning av politiken men med andra medel. Jonsson beskriver hur detta varit en central punkt när krig definierats i Sovjetunionen. Jonsson betonar dock samtidigt att Lenin också såg krig som något våldsamt då han omvandlade Clausewitz definition till att också innefatta våldsmedel.⁷² Jonsson beskriver vidare i sin bok hur också Trotskij lutat sig mot Clausewitz när denne beskrivit hur krig är politik och armén är dess instrument.⁷³

Bettina Renz skildrar Ryssland som en nation med stark självbild och en önskan att vara övriga världens jämlike, gärna starkare. Under 40 år var landet en stormakt i och med det kalla kriget, detta menar Renz har inte försvunnit utan kan snarare ses som en av många förklaringar till Rysslands nuvarande agerande.⁷⁴ Det ryska uttrycket *derzhavnost* (державность) översätter Renz som i betydelsen stormaktsliknande då hon beskriver Ryssland varandes en nation med politisk, ekonomisk, militär och religiös global makt. Viljan att vara en politisk, ekonomisk såväl som militär maktfaktor menar Renz är ständigt närvarande i alla sociala sammanhang i det ryska samhället.⁷⁵

Stephen J Cimbala och Peter Jacob Rainbow skildrar i sin bok *Russia and postmodern deterrence* den ryska koncentrationen på överraskning.⁷⁶ Cimbala och Rainbow hänvisar till David M Glantz studie av rysk operationskonst under andra världskriget när de redogör för hur överraskning kunde uppnås. Demonstrationer, simuleringar och avledande anfall menar Cimbala och Rainbow är metoder som Ryssland nyttjar sig av för att förvirra motståndarens underrättelsetjänst avseende det primära anfallet. Vidare klarlägger Cimbala och Rainbow vikten av desinformation (ry *desinformatsiya*, Дезинформация) då de beskriver hur desinformation möjliggör exploatering av en motståndares uppfattningsförmåga. Cimbala och Rainbow menar att Ryssland genom hög grad av följsamhet och flexibilitet i förhållande till desinformation försöker skapa sig fördelar i förhållande till en motståndare. Detta betonar de sker såväl innan som i inledningskedet av och under en pågående konflikt.⁷⁷

Lars Ulfving beskriver i sin bok *Den Stora Maskeraden* också hur ryska och sovjetiska överraskningsoperationer haft en avgörande betydelse för krigens utgång.⁷⁸ När det gäller krigskonst och stridens förande menar Ulfving även att överraskning och överraskningsanfall är centrala i den ryska synen på krig. Ulfving citerar delar ur den ryska äldre versionen av militärencklopedin när denne betonar att fem kriterier gynnar snabb seger; överraskning, vilseledning, massiv insats, snabb framryckning och luftöverlägsenhet.⁷⁹

Det ryska begreppet *maskirovka* (маскировка), beskriver Ulfving genom att ta stöd i sovjetiska militärencklopedin från 1964. Detta beskrivs som ”konsten att säkerställa framgång i strid, bestående av komplexa av åtgärder för att vilseleda avseende läge och stridsvärde hos förband och objekt och stridsplaner...”⁸⁰

Desinformation är ett ständigt återkommande begrepp vid studier av rysk vilseledning och överraskningsanfall. Den f d KGB-officern och avhopparen Anatolij Golitsyn beskriver i sin bok *New lies for old: the communist strategy of deception and disinformation* hur desinformationen skapar det strategiska övertaget över en motståndare. Golitsyn betonar samtidigt vikten av anpassad desinformation i förhållande till strategisk, politisk, militär, teknisk, ekonomisk eller diplomatisk avsikt. Oaktat detta menar Golitsyn att desinformationen måste vara i överensstämmande med de militärstrategiska och diplomatiska behoven och alltid vara underordnad den rådande säkerhetspolitiska policyn.⁸¹

Richard H Shultz och Roy Godson redogör för hur sovjetiska företrädare använde sig av begreppet aktiva åtgärder (ry *aktivnyye мероприятия, активные мероприятия*) när operationer och åtgärder kring inflytande beskrevs. Aktiva åtgärder menar Shultz och Godson syftar till att influera utländska företrädare för policyskapande, underminera förtroendet för dess ledare och statsapparat samt avbryta relationer mellan olika nationer och organisationer.⁸² Vidare redogör Shultz och Godson för hur ryska aktiva åtgärder också omfattar manövrar med militära förband och paramilitära enheter där olika former av vilseledning, hemligt stöd till rebellrörelser eller terroristgrupper kan förekomma.⁸³

Lars Ulfving utvecklar resonemanget kring aktiva åtgärder och kopplar detta till indirekt eller alternativ krigföring så som i betydelsen att uppnå fördelar gentemot en motståndare utan väpnat våld.⁸⁴ Han har genom sina studier identifierat tre olika varianter av sovjetiska/ryska aktiva åtgärder:⁸⁵

1. Dolda ("svarta") aktiva åtgärder, där den egentliga avsikten är dold. Begreppet innefattar spridande av falsk propaganda med falsk avsändare eller plantering av falsk information. Inflytelseagenter och förfalskade dokument är annan dold desinformation som enligt Ulfving används. Detta genomförs oftast av små självständigt opererande enheter, s k spetsnazförband.
2. Öppna ("vita") aktiva åtgärder där informationens ursprung tydligt anges. Här menar Ulfving att vi återfinner nyttjandet av diplomatiska kanaler, officiella informationskanaler samt kulturella utbyten.
3. Indifferenta ("grå") aktiva åtgärder innehåller vad Ulfving erfar inga ansträngningar att dölja informationens ursprung, men samtidigt förekommer det inget officiellt deltagande från sovjetiskt/ryskt håll. Denna typ av gråa aktiva åtgärder omfattar internationella frontorganisationer, olika kommunistpartier samt sovjetiska/ryska intresseorganisationer där den oberoende kopplingen till staten kan ifrågasättas.

Det ryska agerandet under annekteringen av Krim 2014

Den ryska annekteringen av Krim bör ses i ljuset av Ukrainas oroliga inrikespolitik under 2000-talets inledning. I efterspelet kring den orangea revolutionen 2004–2005 och med president Viktor Yushenkos närmande till Nato var den inrikespolitiska konflikten ett faktum. Sakta dalade förtroendet i och med inre partipolitiska splittringar och en valförlust 2010 var oundviklig för Yushenko. Efter att Viktor Yanukovych tagit makten och installerats som president i mars 2010 inleddes istället ett närmare samarbete med Ryssland.

I samband med president Yanukovychs närmande till Ryssland började ett internt ukrainskt missnöje att gro då drömmen om ett närmare samarbete med EU och en öppning mot väst såg ut att släckas. De inrikespolitiska oroligheterna kulminerade i november 2013 när president Yanukovych plötsligt valde att stoppa förhandlingarna med EU inför toppmöte i Vilnius och därmed inte underteckna det s.k. Association Agreement and Deep and Comprehensive Free Trade Agreement med EU. Som en följd av presidentens agerande uppstod protester i Kiev som krävde presidentens avgång. I februari 2014 var president Yanukovych avgång ett faktum då Ukrainas interimregering tvingat Yanukovych att lämna ifrån sig makten. Det som därpå följde var ett snabbt strategiskt överfall från Ryssland där Krimhalvön kom att annekteras inom loppet av några månader. Den 24 mars 2014 beordrade Ukraina tillbakadragning av sina kvarvarande trupper från Krim varvid Krim från ett Moskvaperspektiv kom att anses som en del av den ryska federationen.⁸⁶

Ryskt efterliknande

Det identifierade agerandet visar på tydliga bevis för ryskt förfarande i förhållande till *efterliknande*. Vidare pekar resultatet på hur Ryssland under förevändning av en strategisk beredskapsövning kunnat genomföra omfattande förbandsrörelser i nära anslutning till den ukrainska gränsen.

I samband med att den ryska operationen inleddes genomförde Ryssland ett antal större förbandsförflyttningar. FOI beskriver hur den från Moskva relaterade beredskapsövningen involverade uppemot 150 000 soldater och innebar omgrupperingar i nära anslutning till den ukrainska gränsen. Enligt

FOI bestod dessa av förband från såväl det Västra militärområdet som det Centrala militärområdet och hade karaktären av att kunna vara en invasionsstyrka.⁸⁷ Även RAND beskriver hur Moskva motiverade den stora förbandsförflyttningen med att vara en strategisk beredskapsövning i förhållande till hot från Kaukasus.⁸⁸

RAND menar att ryska luftlandsättnings- och specialförband förflyttades till Krim under skydd av den aktuella beredskapsövningen. Vidare beskriver RAND i sin rapport hur ryska specialförband iklädde rollen av ukrainsk milis som med självförsvar som motiv säkrade parlamentsbyggnaden på Krim den 27 februari 2014.⁸⁹

Tankesmedjan Maidan of Foreign Affairs hävdar att de olympiska vinterspelen i Sochi 2014 möjliggjorde en kraftsamling av underrättelse- och säkerhetsförband till regionen utan att någon nämnvärd reaktion uppstod. Maidan of Foreign Affairs menar vidare att delar av den ryska Svartahavsflottan kunde omgrupperas i anslutning till Krim med motivet att det försämrade säkerhetsläget i Ukraina kunde påverka de olympiska vinterspelen.⁹⁰

Ryskt fabricerande

Agerandet visar vidare att Ryssland även ägnat sig åt *fabricering* med avsikten att påvisa en alternativ verklighet för ukrainska beslutsfattare. Därmed beläggs det ryska agerandet ytterligare i förhållande till Whaleys teorier kring vilseledning.

I anslutning till oroligheterna den 26–28 februari organiseras självständighetsstyrkor som genom demonstrationer och uttalanden försöker underminera den ukrainska interimregeringen i Kiev. FOI menar att dessa självständighetsstyrkor sannolikt utgjordes av ryska specialförband som agerade under annan förevändning.⁹¹

I efterspelet till att det ukrainska parlamentet beslutat sig för att riva upp den ukrainska språklagen som tillät ryska som officiellt språk i minoritetsområden uppstod en situation där en ökad hotbild mot den ryska minoriteten framställdes. John Biersack och Shannon O'Lear menar att Ryssland i mångt och mycket nyttjade det påstådda ukrainska hotet mot den ryska minoriteten som förevändning för att agera på Krim.⁹²

I en rapport utgiven av Geneva Academy görs gällande att Ryssland i mars 2014 bejakat ett referendum där Krim proklamerat självständighet och genom detta söker återanslutning till Ryssland.⁹³ Andrew Wilson beskriver hur folkomröstningen på Krim utföll med 96,7 procent av rösterna för ett återförenande med Ryssland. Wilson utvecklar detta när denne beskriver hur liknande utfall inte var ovanligt i en diktatur som Ukraina men kommenterar samtidigt att utfallet får anses avvikande då endast 24 procent av Krimns befolkning utgörs av etniska ukrainare och 13 procent av Krimtatarer.⁹⁴

Ryskt förnekande

Det har inte gått att påvisa någon signifikant förekomst av *förnekande aktiviteter* från rysk sida i samband med annekteringen av Krim 2014. Fenomenet beskrivs i två av källorna och det är i huvudsak händelser kopplat till den ryska beredskapsövningen som återkommer i det utvunna resultatet.

RAND beskriver hur Moskva som ett led i beredskapsövningen genomför en presskonferens den 4 mars. Där påtalar Rysslands president Vladimir Putin hur beredskapsövningen varit planerad sedan en längre tid tillbaka och att det inte förekommer några ryska soldater på Ukrainskt territorium.⁹⁵

Marvin Kalb redogör i sin bok *Imperial Gamble* för ryska uttalanden i samband med just president Putins presskonferens den 4 mars 2014. Kalb beskriver hur den samlade presskåren ställer frågor till den ryske presidenten med hänvisning till bl.a. amerikanska källor som menar att upp mot 40 000 ryska soldater befinner sig på ukrainskt territorium. Till svar redogör president Putin för hur det finns ryska uniformer tillgängliga i mer eller mindre vilken butik som helst och att de utpekade förbanden utgörs av lokala självförsvarsförband och inte ryska militära förband.⁹⁶

Rysk distraktion

Det erhållna resultatet i studien uppvisar inget tydligt ryskt agerande i fråga om teorier kring *distraktion*. Den begränsade förekomsten av distraktion från rysk sida är dock intressant. Trots dess begränsade förekomst går det inte bortse från möjligheten att det varit just distraktionen som möjliggjort visst ryskt avgörande agerande.

RAND skildrar den ryska beredskapsövningen i februari 2014 som en avledande manöver då ryska förband grupperas i nära anslutning till den ukrainska gränsen.⁹⁷ Enligt vad FOI erfar så var den stora beredskapsövningen med 150 000 soldater organiserad och agerade som en möjlig invasionsstyrka vilket fick beslutsfattarna i Kiev att rikta fokus bort från Krim.⁹⁸

Bartles och McDermott lyfter fram hur beredskapsövningen och den avledande manövern möjliggjorde att delar ur de ryska luftlandsättningsförbanden kunde omgrupperas till Krimhalvön och nyckelterräng i nära anslutning till denna. Bartles och McDetmott erfar att delar ur ryska 76. gardesluftlandsättningsdivisionen, 7. luftburna divisionen samt 31. luftlandsättningsbrigaden flögs in till flygplatsen i Sevastopol på Krim i skydd av den då pågående beredskapsövningen.⁹⁹

Ryska dolda aktiva åtgärder

Beträffande teorier utgåendes från *dolda aktiva åtgärder* uppvisar studiens resultat ett tydligt positivt utfall avseende dess förekomst. Det allra tydligaste resultatet som framträder i studien är den höga frekvensen av ryska specialförband och hur dessa nyttjats avseende dolda aktiva åtgärder.

FOI skildrar en ökad paramilitär verksamhet på Krim från den 26 februari 2014 varvid myndighetsbyggnader övertas och den ryska federationens fana hissas. Detta beskrivs av FOI ske med ”små gröna män” utan nationstillhörighet eller andra förbandssymboler på sina uniformer.¹⁰⁰ FOI redogör vidare för hur ryska specialförband, i sken av att utgöra lokala självförsvarsförband, övertar och säkrar nyckelterräng inklusive ministerrådets byggnad i Simferopol, huvudstad i Krim oblast.¹⁰¹

Geneva Academy hävdar i sin rapport att de lokala säkerhetsstyrkorna på Krim (Berkut) i själva verket utgjordes av ryska specialförband vid den aktuella tidpunkten 26–27 februari 2014.¹⁰² Bartles och McDermott menar att det också var ryska specialförband som övertog kontrollen över flygplatsen i Sevastopol samt det ukrainska statliga televisionsnätet på Krim i perioden 27–28 februari. Bartles och McDermott låter förstå att fem av Rysslands sju spetsnazregementen som återfinns inom den ryska militära underrättelsetjänsten GRU varit delaktiga vid operationen på Krim 2014.¹⁰³

Vidare gör Andrew Wilson gällande att det var personal ur 22. spetsnazbrigaden som utgjorde de ”gröna männen” som säkrade flygplatsen i Simferopol.¹⁰⁴ RAND redogör vidare för hur operationen på Krim i februari 2014 med stor sannolikhet var första tillfället då Ryssland nyttjade sig av den då nyligen etablerade Specialförbandsledningen (ry. *кссо - командование сил специальных операций, KSO - Komandovanie sil spetsial'nalnykh operatsii*). Enligt vad RAND erfar så anlände 200 specialförbandsoperatörer ur den aktuella styrkan till Sevastopol med landstigningsfartyg den 25 februari, varvid 50 operatörer senare kom att möjliggöra access för tillkommande konventionella styrkor vartefter operationen pågick.¹⁰⁵

Även Maidan of Foreign Affairs menar att ryska specialförband anlände till Krim från Ulyanovsk på det ryska fastlandet redan den 25 februari.¹⁰⁶ Tor Bukkvoll beskriver hur de ryska specialförbanden i huvudsak ägnade sig åt Civil Affairs (CA) dvs. nätverksskapande och påverkan av den lokala maktstrukturen och dess population. Bukkvoll redogör för hur de ryska specialförbanden genom att etablera nätverk och interagera med civila kontakter på Krim bland annat lyckades möjliggöra valet av den ryske marionetten Sergei Aksenov som ny premiärminister på Krim. Bukkvoll menar också att operationen på Krim är att ses som elddopet för den ryska specialförbandsledningen som etablerades 2009.¹⁰⁷

Den amerikanska arméns specialförbandsledning (eng *The United States Army Special Operations Command, USASOC*) beskriver i en av sina rapporter hur Ryssland omgrupperade delar av 45. spetsnazregementet till Krim. Genom att muta sig till lojalitet samt initiera ett folkligt uppror på Krim menar USASOC att de ryska specialförbanden och dess dolda verksamhet på Krim var det som i huvudsak skapade förutsättning för en rysk annektering.¹⁰⁸

Ryska öppna aktiva åtgärder

Studiens resultat i förhållande till *öppna aktiva åtgärder* uppvisar ett något överraskande utfall. Det är i huvudsak förekomsten av diplomatiska påtryckningar som har identifierats varvid det politiska agerandet i den ryska statsduman är återkommande när det empiriska materialet studerats. Samtidigt visar studiens resultat på ett välkoordinerat ryskt agerande där såväl president Putin, ryska diplomatiska företrädare och inrikespolitiska ledare, alla bidrar till de diplomatiska påtryckningarna.

Enligt Bartles och McDermott lyfts den uppblussande konflikten på Krimhalvön tämligen omgående upp på den officiella agendan i Moskva. Redan den 25 februari, innan de verkliga oroligheterna inleds, uttalar det ryska utrikesdepartementet en oro för vad som sker på Krim till stöd för parlamentet på Krimhalvön.¹⁰⁹

Efterhand som oroligheterna blossar upp i slutet av februari beskriver FOI hur Ryssland med hänvisning till FN-stadgan och artikel 51 vill understryka att Ryssland har rätt till självförsvar till skydd för etniska ryssar på Krimhalvön.¹¹⁰ Vidare menar FOI att ryska myndigheter, till stöd för pro-ryska separatister, tvingat teleoperatörer att delge information rörande oppositionella grupper på rysk social media, likt *vkontakte*.¹¹¹

Geneva Academy menar att det ryska transportministeriet redan i februari 2014, innan ryska förband officiellt befunnit sig på Krimhalvön, påbörjade projekteringen av en broförbindelse över Kertjsundet med avsikt att binda samman det ryska fastlandet med Krimhalvön.¹¹²

Maidan of Foreign Affairs påtalar också i sin rapport hur president Putin den 1 mars 2014 begär ett godkännande från det ryska Federationsrådet för att få nyttja ryska förband på Krim.¹¹³ Enligt vad Geneva Academy erfar godkänner sedan den ryska statsduman redan samma dag, den 1 mars 2014, en förfrågan från president Putin angående frågan kring rätten att få disponera ryska militära förband på Krimhalvön.¹¹⁴

Flera källor beskriver hur Rysslands president Vladimir Putin den 18 mars håller vad som kan ses som ett segertal i Moskva där han betonar de historiska banden till Krim och hur ryska soldater historiskt begravts på Krimhalvön.¹¹⁵

Kalb redovisar i sin bok hur president Putin genom sina uttalanden i mars 2014 bidrar till den diplomatiska pressen på Ukraina. När president Putin bemyndigas av den ryska statsduman att nyttja ryska förband i Ukraina med hänvisning till ”den extraordinära situationen i Ukraina och därmed tillhörande hot mot ryska liv” menar Kalb att Putin syftade på *hela* Ukraina och inte bara Krim och kom att ses som ett direkt hot mot den ukrainska ledningen.¹¹⁶

Ryska indifferent åtgärder

Resultat avseende *indifferent åtgärder* i förhållande till teorierna kring vilseledning pekar på hög förekomst av operationer via s.k. proxyförband. Förekomsten är intressant då sambandet mellan ryska specialförband och lokala proxyförband ser ut att uppvisa korrelation mellan teorierna dolda aktiva åtgärder och indifferent åtgärder enligt det som redovisats under punkten dolda aktiva åtgärder.

De frivillighetsstyrkor som bildas i februari 2014 på Krim som en del av de polisiära skyddsstyrkorna (*Berkut*) menar Wilson också nyttjades i de räder som genomfördes mot bl.a. militära förråd.¹¹⁷

RAND beskriver hur en pro-rysk rörelse vid namn *Stop Maidan* växte fram i Simferopol på Krim. Rörelsens budskap var starkt överensstämmande med det ryska narrativet utgåendes från Moskva. RAND menar att mycket talar för att rörelsen i själva verket var orkestrerad från Moskva som koordinerade rörelsens uttalanden.¹¹⁸

Maidan of Foreign Affairs hävdar att såväl de självförsvarsstyrkor som etablerades på Krim med start den 23 februari som den lokale ”folkborgmästare” som valdes i själva verket var understödda av ryska specialförband. Maidan of Foreign Affairs skildrar hur stödet till stor del utgicks från de som i media kom att benämnas som ”the green men”.¹¹⁹

Biersack och O'Lear menar att tillsättandet av Sergei V Aksenov som pro-rysk guvernör på Krim de facto stred mot den ukrainska grundlagen. Tillsättandet anser Biersack och O'Lear kunde ske genom understöd av aktivistgrupper, beväpnade separatister och ryska specialförband med kopplingar till Moskva.¹²⁰ USASOC uppger att lokal milis, understödd av vad som får antas vara ryska specialförband, kom att nyttjas som proxy, d.v.s. ombud, av Ryssland. Genom att bedriva något som kan liknas vid proxykrig eller krig via ombud menar USASOC att diverse proxygrupper underlättade för ryska konventionella förband i operationens senare skede. Bland den verksamhet som USASOC beskriver som proxyoperationer återfinns bl.a. övertagandet av ukrainska marininstallationer på Krim i februari/mars 2014. Ett övertagande som USASOC menar genomfördes med hjälp av 300 proxykrigare inom ramen för vad som benämns som Krimns självförsvarsstyrkor.¹²¹

Rysk desinformation

Ett mycket tydligt resultat som framträder kopplat till förekomsten av *desinformation* är Rysslands vilja att kontrollera informationsflödet och dess innehåll. Analys visar att Ryssland genomfört såväl förbyggande åtgärder som aktiva åtgärder i samband med konflikten på Krim 2014.

RAND låter förstå att grunden för den ryska desinformationen lades hösten 2013 när mediekanalerna RIA och Voice of Russia slogs samman till Russia Today, eller RT i dagligt tal. När president Yanokovychs ukrainska regering sedan kollapsar i början av 2014 menar RAND att Ryssland ökar och förstärker mediabilden av att den ukrainska interimregeringen är en illegal fascistregim som motverkar den ryska befolkningen i Ukraina. När sedan ryska förband i mars 2014 släcker nio ukrainska tv-stationer låter RAND meddela att kvarvarande ryska mediekanaler uteslutande är pro-ryska i sitt budskap.¹²²

Genom att styra och kontrollera den inhemska mediemarknaden menar FOI att Ryssland också kunde motverka eventuella regimkritiker. Genom att hävda att de ryska tv-stationerna inte längre var intresserade av ett samarbete lyckades Ryssland stänga ner Dozhd i februari 2014. Dozhd hade fram till dess varit en av få ryskspråkiga tv-kanaler i Ukraina med ukrainska produktioner och en i huvudsak ukrainsk redaktion. FOI framhäver att Ryssland under hela operationen på Krim kontrollerade informationsflödet, både såväl avseende innehåll som avsändare. Huvudbudskapen beskriver FOI som ”förener oss” (Ryssland, författarens anm.), ”motstånd är meningslöst” och ”Krim är förlorat”.¹²³

Biersack och O'Lear beskriver hur Moskva i samband med den ryska annekteringen av Krim 2014 målar upp en bild av historiska oegentligheter. Moskva vidhåller att den överföring av Krim till Ukraina som skedde 1954 är att anses som olaglig då detta enligt Moskva bröt mot den då gällande sovjetiska konstitutionen. Moskva understryker att Chrusjtjevs roll i detta inte kan negligeras, varvid president Putin betonar att Ryssland såväl som alla andra glömt bort Krim, dess territorium och det faktum att dess befolkning är ryssar.¹²⁴

Biersack och O'Lear har vidare i sin analys av medielandskapet i samband Rysslands annektering av Krim lyckats identifiera tre tydliga ryska narrativ som ständigt är återkommande. Det första narrativet menar att Krim alltid varit en väsentlig del av Ryssland. Härvid återinfördes begreppet Nya Ryssland (ry *Новая Россия, Новая россия*) som under tsaradministrationen innefattade delar av dagens Moldavien och Krimhalvöns kustremsa. Det andra narrativet utgick från att Ukrainas nytillträdde interimregering leddes av en junta där omkullkastandet av den ukrainske presidenten Yanukovych möjliggjorts via fascistelement i Ukraina. Därav, menade Moskva, behövdes den ryska minoriteten i Ukraina skyddas. Det tredje narrativet utgjordes av Moskvas ihärdiga förnekande avseende ryska förband på Krim, där istället pro-ryska separatister pekades ut som ansvariga av Moskva.¹²⁵

USASOC redogör i sin rapport för hur Ryssland kom att använda sig av toppmötet i Paris i början av mars 2014 som en plattform för desinformation. Bland åtgärderna som genomfördes för att förstärka den levererade desinformationen vägrade den ryske utrikesministern Lavrov att möta de ukrainska representanterna med hänvisning till att de ”representerade en illegal interimregering”.¹²⁶

Margarita Levin Jaitner citerar i sin rapport ryska företrädare där information beskrivs vara ett nytt vapen i krigföringen.¹²⁷ I rapporten beskrivs den nära relationen mellan informationskrigföring och traditionell krigföring. Jaitner låter förstå att Ryssland genomfört omfattande operationer för att möjliggöra ett informationsövertag, där Ryssland över tid lyckats kontrollera informationen, till både dess omfattning och innehåll. Jaitner beskriver hur *Ukrtelecom* i mars månad 2014 fått sina fiberkablar fysiskt skadade samtidigt som företagets kontor ockuperats. Vidare beskriver Jaitner hur ukrainska marinens

kommunikation störts ut och hur ukrainska myndigheter drabbats av IP-attacker och s.k. DDoS-attacker (*Distributed Denial of Service*).¹²⁸

Analys av det ryska agerandet utifrån vilseledning

Som tidigare beskrivits uppvisar studiens resultat på förekomsten av samtliga vilseledningsteorier om än i varierande grad. Det kan konstateras att det olika empiriska materialet i varierande utsträckning beskrivit den ryska annekteringen av Krim utifrån olika perspektiv. Sannolikt har de olika författarna haft olika ändamål med sin dokumentation. Exempelvis har den amerikanska arméns specialförbandskommando, USASOC, i huvudsak beskrivit den ryska verksamheten i samband med annekteringen av Krim utifrån ett taktiskt/operativt perspektiv¹²⁹ vilket får antas svara mot organisationens behov. Detta kan ställas i kontrast med Eurasian Geography and Economics som näst intill uteslutande berör desinformation som vilseledning¹³⁰ då de analyserat medielandskapet under annekteringen och det ryska narrativet i förhållande till konflikten på Krim. Oaktat det empiriska materialets olika fokus har en genomgång av det samlade materialet visat på en samstämmig bild kring det ryska agerandet i samband med annekteringen.

Den ryska beredskapsövningen som det empiriska materialet beskriver, ser ut att ha påverkat de ukrainska beslutsfattarnas uppfattning om vad som pågick i regionen. Då Ryssland i samband med de olympiska vinterspelen i Sochi 2014 förflyttat säkerhetsförband till området föll det sig naturligt att många förband var i rörelse. Enligt vad som beskrivits i den tidigare forskningen skriver Carnegie i sin rapport att agerandet med den ryska beredskapsövningen kan ses som en förlängning av 1996 års utrikesproklamation.¹³¹ Sannolikt är det detta som gör att Ukraina reagerade som det gjorde på den ryska beredskapsövningen. Studiens resultat avseende den ukrainska oförmågan att hantera händelsen visar på likheter med Betts analyser. Betts betonar just oförmågan att hantera en överraskning som den största utmaningen.¹³² Att Ukraina led av inre politiska konflikter med en turbulent situation, försvårade och fördröjde sannolikt de politiska besluten. Den ukrainska oförmågan att agera på den ryska beredskapsövningen ger också stöd för Handels teorier kring hur politiska företrädare är oförmögna till att fatta beslut i förhållande till den politiska risken.¹³³

Det erhållna resultatet visar på att den stora beredskapsövningen med 150 000 soldater i nära anslutning till den ukrainska gränsen tilldragit sig den ukrainska statsledningens intresse. Detta stödjer därmed Barton Whaleys resonemang kring hur mottagaren för en vilseledningsaktion förutsätts blivit intresserad av det pågående skeendet. Efter analys ter det sig som att det var just den ryska beredskapsövningen som lade grunden för hur Ryssland lyckades uppnå strategisk överraskning på Krim 2014 när man därigenom fångade den ukrainska statsledningens intresse.

Vidare stärker studiens resultat ytterligare Whaleys teorier. Framförallt avseende hur Ryssland *fabricerade* valresultat i förhållande till Krims vilja att återansluta sig till Ryssland samt hur de så kallade självförsvarsstyrkorna utgjordes av lokalbefolkningen på Krim. Dock uppvisar resultatet avseende fabricering inte på någon avgörande effekt kopplat till den uppnådda strategiska överraskningen hos Ukraina. Studiens resultat visar på att det ryska agerandet utifrån fabriceringen av en alternativ verklighet (ett för Ryssland fördelaktigt valresultat samt påstådda lokala självförsvarsstyrkor) istället skapade en rysk förevändning för att agera hårdare med ytterligare maktmedel. Det framstår snarare som att ett agerande utgåendes från Whaleys teorier kring fabricering och skapandet av en alternativ verklighet möjliggör ytterligare agerande, inte att fabriceringen som sådan leder till vilseledning.

Även om studiens resultat inte uppvisar några signifikanta resultat enligt Clark och Mitchells teorier kring *förnekande* är det intressant att se den tydliga kopplingen mellan taktisk/operativt agerande och den strategiska ledningen. När president Putin personligen förnekar förekomsten av ryska specialförband på Krim och dess förehavanden bekräftar agerandet delar av Clark och Mitchells teorier. Likt Whaleys tankar kring hur mottagaren av en vilseledning förutses vara intresserad av vad som försiggår menar ju här Clark och Mitchell att förnekelse utgör grunden för en eventuell vilseledning.¹³⁴ När president Putin inför den samlade presskåren förnekar rysk inblandning på Krim skapas i enlighet med Clark och Mitchells teorier en förutsättning för den ryska vilseledningen, och detta av den ryske presidenten personligen.

Studios resultat avseende den begränsade förekomsten av *rysk distraktion* är intressant. Samtidigt som förekomsten är begränsad och i huvudsak utgörs av en händelse, den ryska beredskapsövningen, kan det inte uteslutas att det är just detta som skapar det avgörande tillfället för Ryssland att lyckas uppnå strategisk överraskning hos Ukraina. De stora truppförflyttningar som Ryssland kom att genomföra under

inledandet av konflikten kom alla att efterlikna en beredskapsövning, samtidigt som övningen genomfördes i en diametralt avvikande geografisk riktning i förhållande till Krimhalvön. Jämför vi det ryska agerandet med distraktion i förhållande till Bells teorier där Bell beskriver hur vilseledning stimulerar mottagarens psykiska tillstånd¹³⁵ framstår Ukrainas reaktioner som fullt rationella.

Efter analys av studiens empiriska resultat ter det sig som att det är Ukrainas säkerhetspolitiska utsatthet vis à vis Ryssland i kombination med den ryska beredskapsövningen som skapar nödvändiga förutsättningar för Ryssland att kunna genomföra vilseledning av den Ukrainska ledningen. Genom Whaleys teorier kring *efterliknande* och Clark och Mitchells teorier kring *distraktion* anas dessutom här en möjlig koppling mellan Clark och Mitchells teorier och Whaley. Det ryska agerandet att fabricera trupptransporter och förbandssammandragningar som varandes en beredskapsövning ser ut att skapa trovärdighet kring det ryska agerandet avseende distraktion. Analysen pekar på att det är just den skapade trovärdigheten som leder till önskad effekt avseende den ryska distraktionen.

Studien uppvisar ett signifikant resultat avseende det ryska nyttjandet av specialförband. Att Ryssland så frekvent använde sig av specialförband kontrasterar till del Sandor Fabians tidigare forskning, med påståendet att det fortsatt är traditionella ryska förmågor som är styrkan i Rysslands agerande.¹³⁶ Då Tor Bukkvoll gör gällande att annekteringen av Krim 2014 är att ses som elddopet för den då nyligen etablerade specialförbandsledningen,¹³⁷ anas istället en förändring avseende rysk krigföring. Analys av studiens empiriska resultat pekar istället på en *ökad* rysk tilltro till specialförband där det är det dolda agerandet som uppnått avgörandet. Resonemanget kring Rysslands nyttjande av en stor mängd specialförband korrelerar dessutom med Cormac och Aldrich tidigare forskning där de hävdar att nationer genom förnekelsebara operationer alltid involverat sig i andra nationer.¹³⁸ Det empiriska resultatet uppvisar ett ryskt dolt agerande innefattande såväl ryska specialförband och paramilitära förband som stöd till pro-ryska rebellrörelser på Krim. Ryssland uppvisade ett ryskt dolt agerande i samband med annektering av Krim 2014 som väl överensstämmer med tidigare sovjetiska teorier. Efter analys av studiens resultat ter det sig som att det är de ryska specialförbanden och dess dolda agerande som i stor utsträckning utgjort medlet för att uppnå strategisk överraskning gentemot Ukraina.

Förekomsten av *öppna aktiva åtgärder* visar att det i huvudsak är diplomatiska påtryckningar som nyttjats. Genom dessa har Ryssland sökt skapa fördelar i förhållande till Ukraina och dess statsledning. Analysen visar på ett tydligt sätt genom samstämmiga uppgifter att det är de mjuka maktmedlen som bidragit till att Ryssland genom vilseledning kunnat uppnå strategisk överraskning gentemot Ukraina. Flera ryska företrädare har gemensamt på olika nivåer bidragit till att pressa Ukraina, däribland finner vi såväl ryska myndighetsföreträdare som president Putin.¹³⁹

Det framträder en bild av hur Ryssland medvetet stressar ukrainska politiska företrädare genom att koordinerat i tid internationellt lyfta frågan kring säkerhetssituationen på Krim och samtidigt bevilja president Putins förfrågan avseende att nyttja ryska militära förband i Ukraina. Agerandet följer hur Timothy Thomas beskrivit Rysslands agerande utifrån reflexiv kontroll, där en motståndare influeras att fatta vissa beslut.¹⁴⁰ Vid analys av det uppvisade resultatet anas kopplingar mellan Thomas teorier kring reflexiv kontroll och Handels teorier¹⁴¹ avseende politisk risk och ovilja till att fatta beslut. Det ser ut som att Ryssland genom öppna aktiva åtgärder i form av diplomatiska påtryckningar uppnått en situation där Ryssland kunnat påverka ukrainsk statsledning genom graden av diplomatiskt tryck.

Analysen lutar därmed åt att Ukrainas handlingsfrihet till stor del gått förlorad tämligen omgående i konfliktens inledning. Det ryska agerandet stämmer vidare väl överens med hur Schultz och Godson beskriver hur sovjetiska företrädare med aktiva åtgärder sökt influera utländska företrädare under Kalla kriget.¹⁴² Därav framträder bilden att Rysslands agerande under annekteringen av Krim 2014 till stora delar har mycket gemensamt med Sovjetunionens agerande under perioden för det kalla kriget, före Berlinmurens fall 1989. Det anas vidare likheter mellan Vladimir Putins agerande och hur Lenin resonerade kring krigföring och våldsanvändning som en del av politiken.¹⁴³

Utifrån det påvisade resultatet i förhållande till indifferent åtgärder har det identifierats en hög förekomst av operationer via lokala proxyförband på Krim. Även detta agerande återfinns i äldre sovjetiska doktriner när Schultz och Godson redogör för hur sovjetiska förband genomför understödande åtgärder till förmån för diverse rebellrörelser.¹⁴⁴ Agerandet har även likheter med den tes som Cormac och Aldrich för fram i tidigare forskning avseende vilseledning då de menar att en icke-bekräftad intervenering sker i kombination med officiellt förnekande.¹⁴⁵ Efter analys av studiens resultat ter det sig som att även det ryska agerandet utgående från teorier kring indifferent åtgärder har flera likheter med tidigare sovjetiskt

agerande. En korrelation uppvisas mellan teorierna dolda aktiva åtgärder och indifferent åtgärder, ett agerande som återfinns i den Sovjetiska historien. Återigen ter det sig som delar av det ryska agerandet är en upprepning av det sovjetiska. Precis som Ryssland i samband med annekteringen av Krim 2014, nyttjade dåvarande Sovjetunionen en kombination av specialförband och lokala paramilitära enheter såväl vid anfallet på Tjeckoslovakien 1968 som i Afghanistan 1979.

Avslutningsvis visar resultatet i studien på en tydlig förekomst av desinformation. Analysen ger vid handen att Ryssland, utöver det faktum att man försåg såväl Ukraina som västvärlden med desinformation, mer eller mindre ser ut att ha kontrollerat informationsarenan till fullo. FOI menar att Ryssland genom detta också kunde motverka eventuella kritiker.¹⁴⁶ Agerandet inom informationsarenan följer Timothy Thomas och dennes tidigare forskning i förhållandet att vilseledning och dess metodologi är att ses som den intellektuelles metod av informationskrigföring.¹⁴⁷ Då vilseledning i mångt och mycket utgår från strävan att manipulera mottagarens receptionsförmåga¹⁴⁸ ans desinformationens betydelse i förhållande till en framgångsrik vilseledning. Genom att förvägra en motståndare tillgång till information hindras en mottagare som utsätts för vilseledningsåtgärder att söka efter förtydliganden och ytterligare information om det som pågår. Därmed ter det sig som att desinformation och behärskande av informationsarenan utgör de *förstärkande* aktiviteter som får en vilseledningsoperation att lyckas.

Att analysen pekar mot att informationsoperationer kan utgöra en effektförstärkare och ett komplement till andra åtgärder *kontrasterar till del* de ryska företrädare som Jaitner citerar när information beskrivs som ett nytt vapen.¹⁴⁹ Resonemanget kring desinformationens betydelse stämmer emellertid väl överens med Golitsyns redogörelse när denne betonar hur desinformation måste överensstämja med de militärstrategiska behoven.¹⁵⁰ Analysen visar därmed på att det ryska agerandet utifrån desinformation har stor inverkan vid en vilseledningsoperation, inte som allena rådande men i kombination med andra åtgärder.

Diskussion kring rysk vilseledning på Krim 2014

Slutsatser utifrån Rysslands agerande

Studiens resultat visar på att Ryssland i samband med annekteringen av Krim 2014 genomfört flera olika aktiviteter syftandes till att vilseleda Ukraina. Härvid återfinns såväl efterliknande och fabricering som dolda aktiva åtgärder. Resultatet visar dock på att det framförallt är tre ryska ageranden i förhållande till vilseledning som leder till den strategiska överraskningen hos Ukraina vid annekteringen av Krim 2014. Slutsatsen är att det i huvudsak var med vilseledande åtgärder utifrån teorierna kring distraktion, dolda aktiva åtgärder och desinformation som Ryssland lyckades uppnå strategisk överraskning hos Ukraina i samband med annekteringen av Krim 2014.

Inledningsvis genomför Ryssland åtgärder i enlighet med teorierna kring distraktion med en avledande manöver i form av en rysk strategisk beredskapsövning. Denna avledande manöver tilldrar sig det ukrainska intresset och skapar därmed de nödvändiga förutsättningarna för Ryssland att fortsätta sitt agerande. I skydd av den strategiska beredskapsövningen genomför Ryssland parallellt en stor mängd aktiviteter utifrån vilseledningsteorierna kring dolda aktiva åtgärder i form av specialförbandsoperationer i anslutning till och på Krimhalvön.

Det ryska agerandet med specialförband i kombination med det aldrig sinande förnekandet stödjer Cormac och Aldrich resonemang kring hur stater förnekar sin inblandning genom möjlig förnekelse¹⁵¹ när Ryssland involverade sig i Ukraina. Sammantaget skapar dessa operationer vad som framstår som en momentan chock hos delar av de ukrainska beslutsfattarna. Oförmågan att agera tyder på informationsunderläge och stor överraskning hos Ukraina.

Det tredje agerandet, som är kopplat till teorierna kring desinformation, utgörs egentligen av flera olika ryska åtgärder syftandes till total kontroll av informationsflödet. Genom ett agerande där Ukraina och dess statsledning förvägrades korrekt information omöjliggjorde Ryssland ett ukrainskt återhämtande från den initiala överraskningen.

Vidare visar studiens resultat att det ryska agerandet teoretiskt vilar på i huvudsak tidigare identifierad sovjetisk och/eller rysk teoribildning men kopplingar kan även göras till Barton Whaley och Robert M Clark och William L Mitchell och deras teorier avseende vilseledning. Därmed överensstämmer studiens resultat med bl a Mark Galeottis resonemang kring hur Ryssland på inget sätt uppvisat några nya

förmågor¹⁵² under annekteringen av Krim 2014. Dock bör teknikens utveckling betonas i förhållandet till vilseledning och hur Ryssland dominerade informationsarenan. Även om informationens betydelse för krigets förande går att återfinna i tidigare militärteoretiska verk har sannolikt teknikens utveckling förändrat desinformationsoperationens genomförande.

Slutsatser utifrån studiens oväntade resultat

Ett något oväntat resultat är den ryske presidentens aktiva deltagande i samband med annekteringen av Krim 2014. Vid flera tillfällen ter det sig som att Putin själv iklätt sig rollen som illusionisten när denne legitimerat den ryska beredskapsövningen eller förstärkt fabricerade politiska uttalanden.

Vladimir Putin är samtidigt ett barn av sin tid. Uppvuxen i det kommunistiska Sovjetunionen, skolad av KGB och tjänstgörande i dåvarande Östberlin under kalla kriget, beskriver flera författare Putin som hämndlysten, saknande Sovjetunionen.¹⁵³ Det går sannolikt inte att underskatta betydelsen av en sådan politisk företrädare som Putin när vilseledning genomförs syftandes till att uppnå strategisk överraskning hos en motståndare.

Slutsatser utifrån Whaleys teorier

Till skillnad från Whaley så visar studiens resultat också på ett ukrainsk agerande som till sin karaktär delar kan tas för förnekelse. Det kan ju te sig märkligt att ukrainska företrädare inte reagerar starkare när Ryssland gång efter gång driver det ryska narrativet i bl.a. FN-högkvarteret i New York. Barton Whaley menar samtidigt att det är i betraktarens ögon som en vilseledning uppstår.¹⁵⁴ I den då rådande situation, med Ukrainas moderna historia med interna revolutioner och ett pågående folkligt missnöje avseende det uteblivna handelsavtalet med EU, går det därför inte att hålla för osannolikt att det som skedde de facto till del berodde på Ukrainas önskade bild av händelsen. En situation som Ukraina in i det längsta hoppades bero på folkligt missnöje, är av inneboende frustration och en besvikelse över det uteblivna närmandet mot EU.

Sammantaget ställer detta Whaleys teorier lite på kant utifrån vem som kan vilseledas samt utifrån vilka metoder. I det aktuella fallet med den ryska annekteringen av Krim 2014 fanns en lång historik kring de rysk-ukrainska relationerna, Ryssland var väl förtrogen med den inhemska politiska situationen i Ukraina, inklusive den förda samhällsdebatten. Vidare fanns inga språkliga eller kulturella hinder vilket troligtvis bidrog till de ryska möjligheterna att exploatera de ukrainska svagheter. Samtidigt infaller frågan vem det är som ska vilseledas, den enskilde stabsofficeren och beslutsfattaren eller organisationen som sådan. Oaktat, utifrån ett sådant resonemang kring vilseledning genom betraktarens ögon krävs sannolikt en lång och djup förståelse för mottagarens förutsättningar för att lyckas med en vilseledning enligt Whaleys teorier.

Slutsatser utifrån Clark och Mitchells teorier

Clark och Mitchell lyfter i sitt resonemang fram behovet av *förnekelse* med i bemärkelsen att förstärka en vilseledningsaktion. De menar att genom att förstärka vilseledningen ökar möjligheterna att den inte genomskådas, dess legitimitet förstärks och olika ageranden kan antas mer eller mindre trovärdiga utifrån hur denna förstärks.¹⁵⁵ Här ses tydliga kopplingar till tidigare resonemang kring president Putins agerande och dennes betydelse för de att de ryska vilseledningsoperationerna de facto lyckades. Det går som tidigare nämnts inte att utesluta att en stark ledargestalt i likhet med president Putin är en förutsättning för att lyckas med delar av vilseledningen i enlighet med Clark och Mitchells teorier.

Styrkan med Clark och Mitchells teorier är dess breda aspekt av vilseledning vilket tar höjd för dagens konfliktområden på ett mer naturligt sätt. De är tydliga i att vilseledning sker inom samtliga områden såväl politiska, militära ekonomiska, sociala, infrastrukturella som inom informationsområdet. Härvid kan vi skönja hur Clark och Mitchell utvecklat delar av Whaleys teorier. Slutsatserna kring Rysslands dominans på informationsarenan stärker Clark och Mitchells teorier så till vida att informationskanalerna bör övervakas för att på så sätt följa målgruppens reaktioner utifrån de vilseledningsoperationer som genomförts. Åter anas en situation där de rysk-ukrainska relationerna, de språkliga likheterna samt det sovjetiska arvet sannolikt har haft en påverkande faktor kring hur Ryssland lyckades uppnå strategisk överraskning i förhållande till Clark och Mitchells teorier.

Slutsatser utifrån sovjetiska/ryska teorier (Golitsyn, Schultz och Godson samt Ulfving)

Studiens resultat utifrån president Putins personliga deltagande i vilseledningsoperationen är också intressant utifrån aspekterna kring krig som en förlängning av politiken. Det är tydligt att de sovjetiska/ryska teorierna kring vilseledning genom aktiva åtgärder har lämpat sig väl i samband med den ryska annekteringen av Krim. Vladimir Lenin anade nog inte hur fortsatt aktuella hans tankar kring nationens samlade maktmedel skulle vara lite drygt 100 år senare. Aktiva åtgärder, en teori kring möjligheterna att influera beslutsfattare, undergräva förtroende och splittra allianser, allt syftandes till att skapa fördelar för dagens Ryssland i förhållande till övriga aktörer.

Studiens resultat bekräftar därmed de av Golitsyn, Schultz och Godson samt Ulfving tidigare beskrivna sovjetiska och ryska teorierna avseende vilseledning. När resultatet pekar på ett aktivt deltagande av president Putin följer agerandet väl de ryska principer för vilseledning som Ulfving beskrivit avseende hur planering och samordning sker på högsta nivå. Likaså vad gäller Ulfving definition av begreppet maskirovka och hur desinformation och spridande av falsk information förekommit. Oaktat dagens förändrade globala världsordning med en världsomspännande handel, ett ständigt flöde av information genom internet och en internationell struktur som i mångt och mycket är upphängt på politiska allianser visar studiens resultat att de sovjetiska/ryska teorierna kring aktiva åtgärder fortfarande nyttjas.

Betydelsen av den ryska vilseledningen på sikt

Har krigföringens principer ändrats i sin natur? Utifrån debatten kring huruvida Ryssland uppvisade nya krigföringsprinciper eller ej, respektive huruvida krigföringen och dess natur förändrats, kan studiens resultat tolkas som att så inte skett. Studiens resultat kan snarare tolkas som att den vilseledning som Ryssland genomförde i samband med annekteringen av Krim 2014 kan ses vilande i huvudsak på tidigare dokumenterad kunskap. Studiens resultat stärker därmed Sandor Fabians och Mark Galeottis resonemang kring att det ryska agerandet och dess krigföring i grunden inte är något nytt.¹⁵⁶

Tankegången kring krigets natur sätter samtidigt fingret på Betts teorier kring förvarning och möjligheten att neutralisera ett överraskningsangrepp. Det förefaller som att Betts teorier¹⁵⁷ inte tar hänsyn till dagens realtids- och medietunga tillvaro. Utifrån studiens resultat kring desinformation och vikten av att dominera informationsarenan kan Betts teorier anses otidsenliga. Samtidigt visar studiens resultat på en hög rysk förmåga avseende anpassning. Tidigare etablerade sovjetiska/ryska teorier kring vilseledning har på ett tydligt sätt utvecklats och därmed anpassats till dagens konfliktmiljöer. Resonemanget stärker hur Nicole Ng menar att Rysslands agerande bör ses som en naturlig utveckling av tidigare förmågor.¹⁵⁸ Inte minst studiens resultat avseende desinformation visar på hur Ryssland förädlat tidigare teorier, varvid gamla teorier anpassats till en ny världsordning.

Viktigaste slutsats

Studiens viktigaste slutsats är resultatet avseende kunskapen kring Rysslands förmåga att anpassa historisk kunskap till dagens behov. Det innovativa militära tänkandet tycks inte försvunnit i och med Sovjetunionens kollaps. Olika synsätt kring förändringen av krig och hur framtida krig bör utkämpas ser ut att fortsatt ha utvecklats även i dagens Ryssland. Studien har kunnat belägga ett ryskt agerande i samband med annekteringen av Krim avseende vilseledning och vilseledningsoperationer som väl överensstämmer med tidigare dokumenterade sovjetiska/ryska teorier.

Det innebär i förlängningen att såväl de tidigare sovjetiska teorierna kring maskirovka som aktiva åtgärder i allra högsta grad fortsatt är aktuella. Det ger vid handen att studier kring sovjetisk krigskonst bör intensifieras varvid teorier kring maskirovka och aktiva åtgärder kan betonas ytterligare. Därmed kan en ökad förståelse kring vilseledning och dess inverkan på krigets förande uppnås. Med ökade studier i sovjetisk/rysk krigskonst och dess teorier avseende vilseledning kan en ökad resiliens avseende vilseledning och därmed en ökad möjlighet att undvika att bli militärt överraskad uppnås.

Avslutande reflektioner

I denna artikel argumenteras det för hur Ryssland genom kända teorier lyckades uppnå strategisk vilseledning hos Ukraina. Genom att förstå och följa den ryska militärteoretiska utvecklingen skapar vi en ökad förståelse för Rysslands agerande i dagens konfliktsituationer. Som praktiker och ansvariga för att

omsätta politisk vilja till militärstrategi och operationskonst har vi att förhålla oss till en möjlig antagonists historia och arv.

I den nu rådande världsordningen, där få aktörer strävar efter regelrätt konfrontation med reguljära förband, är förståelsen för nyttjandet av olika maktmedel av stor betydelse. I en situation där inflytande och dominans nås genom begränsad konventionell krigföring krävs det att vi inte bara blickar framåt utan också lär av historien. Förståelsen för hur militära traditioner bibehållits och utvecklats, för att på så sätt anpassats till en förändrad världsordning, ger oss möjlighet att genom historiska studier lära för framtiden. Det var genom anpassning av äldre invanda teorier som Ryssland uppnådde vilseledning.

Författarens förhoppning är därför att denna artikel bidragit till att öka såväl insikten kring vilseledning som vikten av studier av Ryssland, dess militärteoretiska arv samt rådande militärstrategiska ambitioner. Vi ska lära oss av historien men inte förledas att tro att den upprepas.

Det är frågan om att öka vår förståelse för vad som sker för att därigenom undvika den strategiska överraskningen. Ökad kunskap och förståelse kring vilseledning och dess betydelse för rysk krigföring är ett steg på vägen. Minns Sun Zis citat: *All krigföring baseras på vilseledning.*

STOCKHOLM, hösten 2020

FÖRFATTAREN är överstelöjtnant och arméofficer. Han tjänstgör utbildningsåret 2020/2021 som strategilärare på Institutionen för strategi, säkerhet och ledarskap vid Försvarshögskolan i Stockholm.

¹ Artikeln bygger på Illusionisten Putin: *Strategisk överraskning genom vilseledning - en fallstudie av rysk krigföring på Krim 2014* som är författarens masteruppsats (30 HP) vid Försvarshögskolans Högre Officersprogram 2018-2020, <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn%3Anbn%3Ase%3Afh%3Adiva-9301>, (2021-01-20).

² Zi, Sun: *Krigskonst*, svensk översättning, Beng, Ooi Kee m fl, Santéus Förlag Stockholm 2015, s 52.

³ Black, Jeremy: *The Cold War a military history*, Bloomsbury Publishing Plc, London 2015, s 109-110.

⁴ Gaddis, John Lewis: *Surprise, Security, and the American Experience*, First Harvard University Press, Cambridge 2005, s 80.

⁵ Murray, Williamson och Mansoon, Peter R: *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*, Cambridge University Press, Cambridge 2012

⁶ Galeotti, Mark: *Hybrid War or Gibridnaya Voina?*, Lightning Source UK Ltd, Milton Keynes 2016, s 23.

⁷ Hoffman, Frank C: "Hybrid Warfare and Challenges", *Small Wars Journal JFC: Quarterly*, utg 52, 1st quarter 2009, s 39, <https://smallwarsjournal.com/documents/jfqhoffman.pdf>, (2019-11-27).

⁸ Clausewitz, Carl von: *Om kriget*, Bonniers Fakta Bokförlag AB, Stockholm 1991, s 42-44; Freedman, Lawrence: *The Future of War*, Penguin Books, London 2017, s 8-10.

⁹ Hoffman, Frank C: "Conflict in the 21st Century", *Potomac Institute for Policy Studies*, dec 2007, s 28, https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf, (2020-05-12).

¹⁰ Clark, Robert M och Mitchell, William L: *Deception, Counterdeception and Counterintelligence*, SAGE publications, London 2019, s 9.

¹¹ Op cit, Clausewitz, Carl von, se not 8, s 168; Op cit, Gaddis, John Lewis, se not 4, s 37.

¹² Betts, Richard K: *Surprise Attack*, The Brookings Institute, Washington 1982, s 4-5; Codevilla, Angelo och Seabury, Paul: *War Ends and Means*, Potomac Books Inc, Washington DC 2006, s 50-51.

¹³ Freedman, Lawrence: "Ukraine and the Art of Limited War", *Survival*, 56:6, 7-38, 2014, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00396338.2014.985432?needAccess=true>, (2019-

12-01); Op cit, Galeotti, Mark, se not 6; Cormac, Rory och Aldrich, Richard J: "Grey is the new black: covert and implausible deniability", *International Affairs*, 94:3, 477-494, 2018, https://www.researchgate.net/publication/323905198_Grey_is_the_new_black_Covert_action_and_implausible_deniability, (2019-10-23); Fabian, Sandor: "The Russian hybrid warfare strategy – neither Russian nor strategy", *Defense & Security Analysis*, 35:3, 308-325, 2019, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14751798.2019.1640424?needAccess=true>, (2019-12-01); Ng, Nicole m fl: "The West Fears Russia's Hybrid Warfare. They're Missing the Bigger Picture", *Carnegie Endowment for international peace*, 2019-07-03, <https://carnegieendowment.org/2019/07/03/west-fears-russia-s-hybrid-warfare.-they-re-missing-bigger-picture-pub-79412>, (2019-12-01).

¹⁴ Ibid, s 1.

¹⁵ Op cit, Freedman, Lawrence, se not 13, s 29.

¹⁶ Ibid, s 11.

¹⁷ Op cit, Fabian, Sandor, se not 13, s 322.

¹⁸ Ibid, s 308.

¹⁹ Op cit, Galeotti, Mark, se not 6, s 26.

²⁰ Thomas, Timothy: "Russia's Military Strategy and Ukraine: Indirect, Asymmetric - and Putin-Led", *Journal of Slavic Military Studies*, 28:3, s 456, 2015, <https://doi.org/10.1080/13518046.2015.1061819>, (2020-02-07).

²¹ Thomas, Timothy: "Russia's Reflexive Control Theory and the Military", *Journal of Slavic Military Studies*, 17:2, s 241, 2004, <https://doi.org/10.1080/13518040490450529>, (2020-02-07).

²² Ibid, s 248.

²³ Pynnöniemi, Katri och Rácz, András (red): *Fog of Falshood - Russian Strategy of Deception and the Conflict in Ukraine*, Finnish Institute of International Affairs, Helsingfors 2016, s 25-46.

²⁴ Op cit, Cormac, Rory och Aldrich, Richard J, se not 13, s 477.

²⁵ Ibid, s 492.

²⁶ Ibid, s 493.

²⁷ Ibid, s 494.

²⁸ Bell, Bowyer J: "Toward a Theory of Deception", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 16:2, s 244, 2016, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08850600390198742>, (2019-10-23).

²⁹ Ibid, s 247.

³⁰ Ibid, s 253.

³¹ Ibid, s 278.

³² Op cit, Betts, Richard K, se not 12, s 63.

³³ Ibid, s 81.

³⁴ Ibid, s 4.

³⁵ Ibid, s 5.

³⁶ Ibid, s 10.

³⁷ Ibid, s 147.

³⁸ Ibid, s 286.

³⁹ Ibid, s 296.

⁴⁰ Ibid, s 285.

⁴¹ Op cit, Gaddis, John Lewis, se not 4, s 4.

⁴² Ibid, s 80.

⁴³ Handel Michael I: "Intelligence and the problem of strategic surprise", *Journal of Strategic Studies*, 7:3, s 274, 1984, <http://dx.doi.org/10.1080/01402398408437190>, (2020-02-08).

⁴⁴ Op cit, Zi, Sun, se not 2, s 63.

⁴⁵ Op cit, Clausewitz, Carl von, se not 8, s 572-574.

⁴⁶ Op cit, Handel Michael I, se not 43, s 4.

⁴⁷ *Operativ doktrin 2014*, Försvarsmakten, Stockholm 2014, s 65.

⁴⁸ *Militärstrategisk doktrin – MSD 16*, Försvarsmakten, Stockholm 2016, s 37.

⁴⁹ Whaley, Barton. *Stratagem, deception and surprise in war*, Turabian, Chicago 1969, s 64.

⁵⁰ Whaley, Barton: "Toward a general theory of deception", *The Journal of Strategic Studies*, 5:1, 178-192, 1982, <https://doi.org/10.1080/01402398208437106>, (2020-12-17).

⁵¹ Ibid, s 178-181.

⁵² Ibid, s 181.

⁵³ Ibid, s 182.

⁵⁴ Ibid, s 183.

-
- ⁵⁵ Ibid, s 183-184.
- ⁵⁶ Ibid, s 185.
- ⁵⁷ Ibid, s 186.
- ⁵⁸ Op cit, Clark, Robert M och Mitchell, William L, se not 10, s xvii.
- ⁵⁹ Ibid, s 9.
- ⁶⁰ Ibid, s 10.
- ⁶¹ Ibid, s 10.
- ⁶² Ibid, s 17.
- ⁶³ Ibid, s 18-19.
- ⁶⁴ Ibid, s 20.
- ⁶⁵ Ibid, s 10.
- ⁶⁶ Ibid, s 23.
- ⁶⁷ Ibid, s 23-24.
- ⁶⁸ Ibid, s 143.
- ⁶⁹ Ibid, s 143-144, 147.
- ⁷⁰ Ibid, s 148-150, 155-156.
- ⁷¹ Ibid, s 157-158.
- ⁷² Jonsson, Oscar: *The Russian Understanding Of War – Blurring the lines between war and peace*, Georgetown University Press, Washington DC 2019, s 30.
- ⁷³ Ibid, s 35.
- ⁷⁴ Renz, Bettina: *Russia's Military Revival*, Polity Press, Cambridge 2018, s 22.
- ⁷⁵ Ibid, s 23.
- ⁷⁶ Cimbala, Stephen J och Rainbow, Peter Jacob: *Russia and postmodern deterrence*, Potomac Books Inc, Washington DC 2007, s 11.
- ⁷⁷ Ibid, s 12.
- ⁷⁸ Ulfving, Lars: *Den Stora Maskeraden – Sovjetisk militär vilseledning*, Nordstedt, Stockholm 2000, s 11.
- ⁷⁹ Ibid, s 57.
- ⁸⁰ Ibid, s 63.
- ⁸¹ Golitsyn, Anatolij: *New lies for old: communist strategy of deception and disinformation*, Bodley, London 1984, s 41.
- ⁸² Shultz, Richard H och Godson, Roy: *Dezinformatsia: active measures in Soviet strategy*, Pergamon, Washington DC 1984, s 2.
- ⁸³ Ibid, s 17.
- ⁸⁴ Ulfving, Lars: *Överraskning och vilseledning*, Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek, Hallstavig 2006, s 115.
- ⁸⁵ Ibid, s 116.
- ⁸⁶ Sasse, Gwendolyn. *The Crimea Question: Identity, Transition and Conflict*, Harvard University Press, Harvard 2007; Bartles, Charles K och McDermott, Roger N: "Russia's Military Operations in Crimea, Road-Testing Rapid Reaction Capabilities", *Problems of Post-Communism*, 61:6, 41-63, 2014, <https://doi.org/10.2753/PPC1075-8216610604.2014.11083050>, (2020-02-04); Persson, Gudrun (red): *Rude Awakening, Ramifications of Russian Aggression Towards Ukraine*, FOI, Stockholm 2014; Wilson, Andrew: *Ukraine Crisis, What It Means For The West*, Yale University Press, New Haven 2014.
- ⁸⁷ Ibid, Persson, Gudrun (red), s 41.
- ⁸⁸ Kofman, Michael m fl: *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*, RAND Corporation, Santa Monica 2017, s xi.
- ⁸⁹ Ibid, s 6-8.
- ⁹⁰ Yaremenko, Bohdan m fl: "The Gray Zone - Crimea: Four Years of Occupation", *Maidan of Foreign Affairs*, Kiev 2018, s 58-59, <https://www.blackseanews.net/files/The%20Gray%20Zone.%20Crimea%20-%20Four%20Years%20of%20Occupation.pdf>, (2020-02-06).
- ⁹¹ Op cit, Persson, Gudrun (red), se not 86, s 41.
- ⁹² Biersack, John och O'Lear, Shannon: "The geopolitics of Russia's annexation of Crimea: narratives, identity, silences, and energy", *Eurasian Geography and Economics*, 55:3, 247 – 269, 2014, s 249, <https://doi.org/10.1080/15387216.2014.985241>, (2020-02-07).
- ⁹³ Jasutis, Grazvydas: "Crimea: Between annexation and reunification", *Geneva Academy: The War Report 2018*, November 2018, 2018, s 2, <https://www.geneva-academy.ch/joomlatools->

-
- files/docman-files/Crimea%20between%20annexation%20and%20reunification.pdf*, (2020-02-04).
- ⁹⁴ Op cit, Wilson, Andrew, se not 86, s 113.
- ⁹⁵ Op cit, Kofman, Michael m fl, se not 88, s 14.
- ⁹⁶ Kalb, Marvin: *Imperial Gamble, Putin, Ukraine, and the New Cold War*, Brookings Institution Press, Washington DC 2015, s 161.
- ⁹⁷ Op cit, Kofman, Michael m fl, se not 88, s xi.
- ⁹⁸ Op cit, Persson, Gudrun (red), se not 86, s 41.
- ⁹⁹ Op cit, Bartles, Charles K och McDermott, Roger N, se not 86, s 57.
- ¹⁰⁰ Op cit, Persson, Gudrun (red), se not 86, s 21.
- ¹⁰¹ Ibid, s 41-42.
- ¹⁰² Op cit, Jasutis, Grazvydas, se not 93, s 3.
- ¹⁰³ Op cit, Bartles, Charles K och McDermott, Roger N, se not 86, s 55-57.
- ¹⁰⁴ Op cit, Wilson, Andrew, se not 86, s 111.
- ¹⁰⁵ Op cit, Kofman, Michael m fl, se not 88, s 7-8, 25.
- ¹⁰⁶ Op cit, Yaremenko, Bohdan m fl, se not 90, s 60.
- ¹⁰⁷ Renz, Bettina m fl (Bukkvoll, Tor): "Russian Special Operations Forces in the war in Ukraine - Crimea and Donbas", i *Russia and Hybrid Warfare - going beyond the label*, Aleksanteri Papers, University of Helsinki, 25 - 32, 1/2016, 2016, s 16, www.helsinki.fi/aleksanteri/english/publications/aleksanteri_papers.html, (2020-02-07).
- ¹⁰⁸ USASOC: "*Little Green Men*": *a primer on Modern Russian Unconventional Warfare, Ukraine 2013 - 2014*, The United States Army Special Operations Command, Fort Bragg 2015, s 54, <https://info.publicintelligence.net/USASOC-LittleGreenMen.pdf>, (2020-02-05).
- ¹⁰⁹ Op cit, Bartles, Charles K och McDermott, Roger N, se not 86, s 55.
- ¹¹⁰ Op cit, Persson, Gudrun (red), se not 86, s 68.
- ¹¹¹ Ibid, s 28.
- ¹¹² Op cit, Jasutis, Grazvydas, se not 93, s 3.
- ¹¹³ Op cit, Yaremenko, Bohdan m fl, se not 90, s 60.
- ¹¹⁴ Op cit, Jasutis, Grazvydas, se not 93, s 3.
- ¹¹⁵ Op cit, Bartles, Charles K och McDermott, Roger N, se not 86, s 55; Op cit, Persson, Gudrun (red), se not 86, s 27; Op cit, Wilson, Andrew, se not 86, s 99.
- ¹¹⁶ Op cit, Kalb, Marvin, se not 96, s 159.
- ¹¹⁷ Op cit, Wilson, Andrew, se not 86, s 110-111.
- ¹¹⁸ Op cit, Kofman, Michael m fl, se not 88, s 15.
- ¹¹⁹ Op cit, Yaremenko, Bohdan m fl, se not 90, s 59.
- ¹²⁰ Op cit, Biersack, John och O'Lear, Shannon, se not 92, s 250.
- ¹²¹ Op cit, USASOC, se not 108, s 56-57.
- ¹²² Op cit, Kofman, Michael m fl, se not 88, s 12-13
- ¹²³ Op cit, Persson, Gudrun (red), se not 86, s 42.
- ¹²⁴ Op cit, Biersack, John och O'Lear, Shannon, se not 92, s 253.
- ¹²⁵ Ibid, s 254-255.
- ¹²⁶ Op cit, USASOC, se not 108, s 57.
- ¹²⁷ Jaitner, Margarita: "Russian Information Warfare: Lessons From Ukraine", Ch 10 i Geers, Kenneth (red): *Cyber war in perspective: Russian aggression against Ukraine*, Estonia, Nato Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, 2015, s 87, https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Ch10_CyberWarinPerspective_Jaitner.pdf, (2020-02-19).
- ¹²⁸ Ibid, s 91.
- ¹²⁹ Op cit, USASOC, se not 108.
- ¹³⁰ Op cit, Biersack, John och O'Lear, Shannon, se not 92.
- ¹³¹ Op cit, Ng, Nicole m fl, se not 13, s 1.
- ¹³² Op cit, Betts, Richard K, se not 12, s 8.
- ¹³³ Op cit, Handel Michael I, se not 43, s 246-247, 274.
- ¹³⁴ Op cit, Clark, Robert M och Mitchell, William L, se not 10, s 20.
- ¹³⁵ Op cit, Bell, Bowyer J, se not 28, s 247.
- ¹³⁶ Op cit, Fabian, Sandor, se not 13, s 322.
- ¹³⁷ Op cit, Renz, Bettina m fl (Bukkvoll, Tor), se not 107, s 28.
- ¹³⁸ Op cit, Cormac, Rory och Aldrich, Richard J, se not 13, s 493.
- ¹³⁹ Op cit, Persson, Gudrun (red), se not 86; Op cit, Kalb, Marvin, se not 96; Op cit, Jasutis, Grazvydas, se not 93.

-
- ¹⁴⁰ Op cit, Thomas, Timothy, se not 21, s 248.
- ¹⁴¹ Op cit, Handel Michael I, se not 43.
- ¹⁴² Op cit, Shultz, Richard H och Godson, Roy, se not 82, s 2.
- ¹⁴³ Op cit, Jonsson, Oscar, se not 72, s 30.
- ¹⁴⁴ Op cit, Shultz, Richard H och Godson, Roy, se not 82, s 17.
- ¹⁴⁵ Op cit, Cormac, Rory och Aldrich, Richard J, se not 13, s 493.
- ¹⁴⁶ Op cit, Persson, Gudrun (red), se not 86, s 27, 47.
- ¹⁴⁷ Op cit, Thomas, Timothy, se not 21, s 248.
- ¹⁴⁸ Op cit, Bell, Bowyer J, se not 28, s 244.
- ¹⁴⁹ Op cit, Jaitner, Margarita, se not 127, s 87.
- ¹⁵⁰ Op cit, Golitsyn, Anatolij, se not 81, s 41.
- ¹⁵¹ Op cit, Cormac, Rory och Aldrich, Richard J, se not 13, s 493.
- ¹⁵² Op cit, Galeotti, Mark, se not 6.
- ¹⁵³ Truscott, Peter: *Putins Progress*, Simon och Schuster UK Ltd, London 2004; Politkovskaja, Anna: *Putins Ryssland*, Ordfront, Stockholm 2006; Arutunyan, Anna: *Tsar Putin - myter, makt och despotism*, Ordfront, Stockholm 2014.
- ¹⁵⁴ Op cit, Whaley, Barton, se not 50, s 180.
- ¹⁵⁵ Op cit, Clark, Robert M och Mitchell, William L, se not 11, s 20.
- ¹⁵⁶ Op cit, Fabian, Sandor, se not 13; Op cit, Galeotti, Mark, se not 6.
- ¹⁵⁷ Op cit, Betts, Richard K, se not 12.
- ¹⁵⁸ Op cit, Ng, Nicole m fl, se not 13.